

INSTYTUT POLITYKI SPOŁECZNEJ
INSTITUTE OF SOCIAL POLICY

RAPORTY I ANALIZY
INSTYTUTU POLITYKI SPOŁECZNEJ

**Zogniskowane wywiady grupowe z
imigrantami**

Projekt Xenophob
Ksenofobia w Europie
Formy dyskryminacji instytucjonalnej, politycznej i społecznej

Seria
RAPORTY MIGRACYJNE
nr 2/2003

Xenophob, Workpackage II – Focus Group Interviews, Poland

Kierownictwo merytoryczne: **Prof. dr hab. Jolanta Supińska**

Opracowanie raportu końcowego:

Jolanta Supińska, Grażyna Firlit-Fesnak, Łukasz Łotocki

Opracowanie raportów cząstkowych:

Paweł Hut, Emilia Jaroszewska, Łukasz Łotocki, Bartosz Pieliński, Beata Samoraj, Renata Stefańska

Opracowanie narzędzi badawczych i konsultacja metodologiczna:

Elżbieta Firlit

Moderowanie zogniskowanych wywiadów grupowych:

Agnieszka Komarczewska

Przeprowadzenie indywidualnych wywiadów pogłębionych:

Elżbieta Firlit, Justyna Godlewska, Emilia Jaroszewska, Łukasz Łotocki, Bartosz Pieliński, Beata Samoraj, Maria Theiss, Aneta Wójcik, Michał Żejmis

Dobór respondentów i przeprowadzenie wywiadów rekrutacyjnych:

Joanna Dec, Elżbieta Firlit, Justyna Godlewska, Sylwia Góźdź, Paweł Hut, Emilia Jaroszewska, Łukasz Łotocki, Marta Mankiewicz, Witold Nieciński, Ewa Oleksiejczuk, ks. Edward Osiecki, Bartosz Pieliński, Renata Stefańska, Jolanta Supińska, Ewa Trębińska, Roman Wasylewski, Michał Żejmis

Transkrypcje zogniskowanych wywiadów grupowych:

Joanna Dec, Paweł Hut, Bartosz Pieliński, Renata Stefańska, Ewa Trębińska, Marzena Winiarska, Piotr Zawadzki, Michał Żejmis

Tłumaczenie raportu na język angielski:

Grażyna Magnuszewska-Otulak, Andrzej Magnuszewski, Łukasz Łotocki

Zogniskowane wywiady grupowe opisywane w raporcie zostały przeprowadzone w profesjonalnych salach fokusowych użyczonych nieodpłatnie przez następujące instytucje:

- ♦ **SMG / KRC Poland Media**
(6 sesji fokusowych w Warszawie)
- ♦ **Instytut Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Zielonogórskiego**
(1 sesja fokusowa w Zielonej Górze)
- ♦ **P.U. Andy – Andrzej Podleśny**
(1 sesja fokusowa w Lublinie)

Zespół Badawczy Instytutu Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego pragnie złożyć ww. instytucjom podziękowania za uprzejmość oraz profesjonalną pomoc w przeprowadzeniu badań. Ponadto dziękujemy za zaangażowanie w organizację badań następującym osobom:

Mgr Joanna Dec

Mgr Ewa Domaradzka

Mgr Sylwia Gózdź

Mgr Marina Hulia

Prof. Zbigniew Izdebski

Prof. Witold Nieciński

Mgr Ewa Oleksiejczuk

Ks. Edward Osiecki

Mgr Zofia Rudzińska

Mgr Ewa Trębińska

Dr Roman Wasylewski

SPIS TREŚCI

I. WPROWADZENIE. MIGRANCI W POLSCE.....	5
II. PROCES BADAWCZY.....	7
DOBÓR MIAST	7
KOMPOZYCJA GRUP FOKUSOWYCH	9
DOBÓR RESPONDENTÓW	10
ORGANIZACJA ZOGNISKOWANYCH WYWIADÓW GRUPOWYCH ORAZ INDYWIDUALNYCH WYWIADÓW POGŁĘBIONYCH	13
III. POLSKA W OCZACH IMIGRANTÓW	15
IV. DYSKRYMINACJA INSTYTUCJONALNA – PRACA.....	23
ROZWIĄZANIA FORMALNO-PRAWNE REGULUJĄCE UZYSKANIE PRZEZ CUDZOZIEMCÓW ZEZWOLENIA NA PRACĘ	23
ORGANIZACJA PRACY URZĘDÓW PRACY	25
STOSUNEK URZĘDNIKÓW URZĘDÓW PRACY DO CUDZOZIEMCÓW	26
STANOWISKO KORPORACJI ZAWODOWYCH	27
V. DYSKRYMINACJA INSTYTUCJONALNA – EDUKACJA	29
OTWARTOŚĆ SZKÓŁ I UCZELNI NA PRZYJĘCIE DZIECI I MŁODZIEŻY CUDZOZIEMCÓW	30
STOSUNEK ADMINISTRACJI PLACÓWEK EDUKACYJNYCH DO UCZNIÓW I STUDENTÓW	30
STOSUNEK NAUCZYCIELI, PROFESORÓW, KADRY NAUCZAJĄCEJ DO UCZNIÓW I STUDENTÓW	31
TREŚĆ PROGRAMÓW SZKOLNYCH I EFEKTYWNOŚĆ NAUCZANIA.....	32
VI. DYSKRYMINACJA INSTYTUCJONALNA: POLICJA, STRAŻ MIEJSKA, KONTROLERZY BILETÓW, URZĄD WOJEWÓDZKI, SŁUŻBA ZDROWIA.....	34
VII. RASIZM I SKRAJNA PRAWICA	38
POLITYCY, PARTIE POLITYCZNE WOBEC CUDZOZIEMCÓW	38
OBRAZ CUDZOZIEMCÓW W PRZEKAZIE MEDIALNYM	39
VIII. STRATEGIE RADZENIA SOBIE Z DYSKRYMINACJĄ	42
IX. MOŻLIWOŚĆ WIELOKULTUROWEGO OBYWATELSTWA	45
X. PODSUMOWANIE	47
STRESZCZENIE.....	51
ZAŁĄCZNIKI.....	53
ZAŁĄCZNIK NR 1 – PLAN ZOGNISKOWANYCH WYWIADÓW GRUPOWYCH I WYWIADÓW INDYWIDUALNYCH.....	53
ZAŁĄCZNIK NR 2 – KWESTIONARIUSZE WYWIADU REKRUTACYJNEGO.....	55
ZAŁĄCZNIK NR 3 – PRZYKŁADOWY SCENARIUSZ ZOGNISKOWANEGO WYWIADU GRUPOWEGO.....	73
ZAŁĄCZNIK NR 4 – TEST NIEDOKOŃCZONYCH ZDAŃ (GRUPA W4 – UCZNIOWIE).....	78
ZAŁĄCZNIK NR 5 – UPOWAŻNIENIE ANKIETERA PRZEDSTAWIANE RESPONDENTOWI	79
ZAŁĄCZNIK NR 6 – WZÓR ZAPROSZENIA NA ZOGNISKOWANY WYWIAD GRUPOWY	80

I. WPROWADZENIE. MIGRANCI W POLSCE.¹

W okresie od zakończenia II wojny światowej do chwili rozpoczęcia głębokich przemian politycznych, gospodarczych i społecznych w latach 1989/1990, społeczeństwo polskie było jednym z najbardziej jednorodnych pod względem etnicznym na świecie. Przemiany lat 90. nie spowodowały głębokich zmian w strukturze etnicznej naszego kraju, jednakże pojawiły się znaczące strumienie imigracyjne. Wpłynęło na to otwarcie granicy wschodniej dla ruchu turystycznego. Ze względu na coraz silniejsze wiązanie się Polski ze strukturami zachodnimi nasz kraj okazuje się być atrakcyjnym miejscem kształcenia i pobytu.

Oficjalne dane dotyczące migracji prezentują ograniczony obraz problemu, a precyzyjne określenie rozmiarów strumieni imigracyjnych nie jest w istocie możliwe. Brakuje również informacji o cechach demograficznych, społecznych i ekonomicznych migrantów.

Rynek pracy w Polsce *wolny* od cudzoziemców aż do 1990 r., wytworzył rozległy segment, który jest przez wszystkich nastawiony na zatrudnianie pracowników-migrantów, choć głównie nieformalnie (bez wymaganego zezwolenia). Zaistniała też nowa forma mobilności międzynarodowej w Europie Środkowej (w tym w Polsce) – migracje niepełne. W ostatnich latach napływa do Polski rocznie 3-5 milionów cudzoziemców, którym można przypisać tę formę. Ok. 20 tysięcy cudzoziemców pracuje legalnie, natomiast nielegalnie według szacunków – ok. 200-500 tysięcy, przy czym szacunki te nie uwzględniają pracy na targowiskach (niektórzy twierdzą, że ogólna liczba imigrantów wynosi od 0,5 do 1,5 miliona - wliczając *turystów handlowych*; uważa się jednak, iż ostatnia z podanych liczb jest dalece przesadzona).

Struktura imigracji ze Wschodu jest zdecydowanie odmienna do imigracji z Zachodu. Według szacunków liczba nielegalnie pracujących w Polsce przybyszów z b. ZSRR wynosi ponad 300 tysięcy osób. Pojawiły się także dwa nowe i wyraźne skupiska narodowe migrantów osiedlających się w Polsce: Ormian i Wietnamczyków. Ostatnio przybywa także coraz więcej imigrantów z Turcji (otwierających przede wszystkim barki z kebabem). Ich liczba nie jest duża, tym niemniej z racji profesji dostrzega się ich zwłaszcza w większych miastach.

Ze względu na brak informacji, również liczbę cudzoziemców przybywających z Zachodu można tylko szacować (na 10 do 15 tysięcy osób). Są to zarówno niderlandzcy

¹ na podst. Workpackage 1 *Discriminatory Landscape Poland*

rolnicy na Żuławach i Pomorzu, jak również członkowie zarządów spółek giełdowych czy zagranicznych banków.

Warto także wspomnieć, iż od początku lat 90. prawie dwukrotnie wzrosła (nominalnie) liczba studentów-obcokrajowców i w roku akademickim 2001/02 wyniosła ona 7 380 osób. Według GUS 72% studentów wywodziło się z państw europejskich, w tym ponad połowa z byłego ZSRR.

Problem imigrantów nie jest w Polsce zbyt często obecny w debacie publicznej i co za tym idzie raczej nie tworzy się wokół niego klimatu zagrożenia jak to ma miejsce w niektórych krajach. Wynika to w dużej mierze z ciągle jeszcze relatywnie niskiej liczby imigrantów w Polsce, zwłaszcza w stosunku do krajów Europy Zachodniej. Poszczególne grupy imigrantów powszechnie kojarzone są z konkretnymi zajęciami (zawodami), np. obywatele byłego ZSRR (z drobnym handlem, często nielegalnym), Wietnamczycy (z gastronomią lub handlem odzieżą), przybysze z krajów zachodnich z działalnością biznesową itd. Zwłaszcza w kontekście podziału na Europę Wschodnią i Zachodnią występują pewne uprzedzenia (wynikające raczej z szerszego kontekstu historycznego) w stosunku do przedstawicieli tej pierwszej grupy. Nie istnieją ani dane ani opracowania naukowe na temat dyskryminacji instytucjonalnej w Polsce, jednakże w prasie niekiedy odnotowuje się przypadki dyskryminacyjnego stosunku urzędów do cudzoziemców.

Badania socjologiczne przeprowadzone wśród imigrantów w ramach Subprojektu II. Programu *Xenophob* pozwoliły na uzyskanie wielu interesujących informacji dotyczących m.in. stosunku polskich instytucji (w obrębie rynku pracy i edukacji, ale nie tylko) do różnych kategorii cudzoziemców – w ich odbiorze. W trakcie zogniskowanych wywiadów grupowych poruszono także kwestie związane z ogólnym klimatem w kraju dotyczącym imigrantów („na ulicy”, w mediach, w wystąpieniach polityków).

II. PROCES BADAWCZY

W ramach Workpackage 2 w Polsce wykorzystano trzy metody zbierania danych od imigrantów: rekrutacyjne wywiady kwestionariuszowe, zogniskowane wywiady grupowe, wywiady indywidualne (pogłębione). Badania zrealizowano w trzech miastach: Warszawie (województwo mazowieckie, Polska centralna), Zielonej Górze (województwo lubuskie, Polska zachodnia) oraz Lublinie (województwo lubelskie, Polska wschodnia) w maju i czerwcu 2003 r.

Dobór miast

Decyzja co do doboru miast na potrzeby projektu podjęta została w wyniku wielu spotkań i dyskusji w polskim Zespole Badawczym. Jedynie wybór Warszawy, stolicy, miasta położonego w centralnej Polsce był bezdyskusyjny. W **Warszawie** i okolicach skoncentrowana jest większość obcokrajowców przyjeżdżających do Polski. W roku 2000, około połowy z 17 802 pozwoleń na pracę dla cudzoziemców wydano w Warszawie. Zakłada się także, iż obcokrajowcy przebywający lub pracujący w Polsce nielegalnie, również częściej niż inne miejsca wybierają stolicę i jej okolice. W latach 1999-2000 ponad 40% wiz wydano osobom, które za cel podróży obrały województwo mazowieckie.

Warszawa liczy ok. 1,5 miliona mieszkańców. Rynek pracy (legalny bądź nielegalny) jest tu stosunkowo pojemny, zwłaszcza w porównaniu do innych rejonów Polski. Występuje tu najniższa w skali kraju stopa bezrobocia (6,2%), przy czym w całym województwie mazowieckim wynosi ona 13,8% (również najniższa w skali innych województw; dla porównania stopa bezrobocia w skali całego kraju wynosi ok. 18%-19%).

Do Warszawy przyjeżdżają zarówno osoby migrujące „za chlebem” jak i przedstawiciele biznesu pracujący w siedzibach firm zagranicznych. W stolicy mieści się największy w Europie bazar (usytuowany na stadionie sportowym), na którym pracuje wielu imigrantów z Europy Wschodniej, Afryki czy Azji.

Zielona Góra to miasto położone w zachodniej części Polski, niedaleko granicy z Niemcami. Liczy ponad 119 tys. mieszkańców. W województwie lubuskim występuje jedna z najwyższych stóp bezrobocia w kraju (ponad 25%), przy czym w samej Zielonej Górze bezrobocie rejestrowane jest niższe tj. 13,4 %.

Lublin i okolice to specyficzne miejsce z uwagi na bliskość granicy wschodniej Polski. W samym Lublinie mieszka ok. 356, 5 tysiąca osób. Stopa bezrobocia wynosi tu 11,3%, przy czym dla całego województwa lubelskiego jest to 15,2%.

Lublin jest znaczącym ośrodkiem akademickim położonym po prawej stronie Wisły i odgrywa role metropolitalną w południowo-wschodniej części naszego kraju. Dwa znaczące ośrodki uniwersyteckie (KUL oraz UMCS) powodują, iż często przybywają tu studenci z byłego ZSRR – w tym znacząca liczba Polaków obywateli Ukrainy. Dla porównania, o ile Białystok stanowi istotny etap na drodze imigrantów z Federacji Rosyjskiej oraz Białorusi, to o tyle Lublin jest ważnym punktem tranzytowym z Ukrainy i południowych republik byłego ZSRR. Dla pełnej charakterystyki Lublina warto dodać, iż jest to jedno z nielicznych miast w Polsce, w którym istnieje ośrodek dla imigrantów (uchodźców). Już sam fakt powołania do życia takiej instytucji świadczy o tym, że miasto Lublin – z licznymi cudzoziemcami staje się ponownie wielokulturowe a cudzoziemcy stanowią w nim istotny fragment życia społecznego². W województwie lubelskim kwitnie handel przygraniczny, szczególnie za sprawą mieszkańców byłych republik ZSRR, którzy bywa, iż mają szczególnie w tych okolicach opinię przemytników lub członków mafii. Ciekawym jest, iż w związku z takimi opiniami (według niektórych doniesień prasowych), wielu przybyszów zza wschodniej granicy pragnących osiedlić się w Polsce, mimo wspomnianej *otwartości* Lublina, docelowo szuka dla siebie miejsca raczej bliżej zachodniej granicy Polski.

Jak wynika z powyższej krótkiej charakterystyki dobranych miast, przeprowadzenie badań w Warszawie było nieodzowne. Głównym kryterium doboru pozostałych miast było ich położenie geograficzne (bliskość granicy wschodniej i zachodniej Polski). Założono, iż takie położenie (i idący za tym klimat społeczno-kulturowy) może być zmienną różnicującą wzajemnie te miasta pod względem sytuacji mieszkających tam cudzoziemców. Zdecydowano się na dobór miast powyżej 100 tysięcy mieszkańców, gdyż do innych miejsc imigranci docierają o wiele rzadziej. Sytuacja na rynku pracy w badanych miastach jest zbliżona (i w skali całego kraju bądź województw, w których się mieszczą relatywnie nienajgorsza, chociaż zwłaszcza w przypadku Zielonej Góry stopa bezrobocia jest wysoka). Uwzględniając jednak Warszawę, sytuacja na rynku pracy jest również istotną zmienną różnicującą dwa pozostałe miasta i stolicę.

² Raport cząstkowy z grupy L1 - Lublin, Grupa swobodna

Kompozycja grup fokusowych

Jako, że - o czym była mowa powyżej - w Warszawie mieszka zdecydowanie największa liczba imigrantów w stosunku do innych miast w Polsce i ich zróżnicowanie wydaje się również największe, zdecydowano się przeprowadzić tu najwięcej zogniskowanych wywiadów grupowych (6). Liczebność grup warszawskich wahała się od 7 do 12 osób. W pozostałych miastach zdecydowano się przeprowadzić po 1 wywiadzie fokusowym, jednakże z zastrzeżeniem, że grupy mają być liczne (w granicach dopuszczalnych przez zasady metodologii badawczej) i możliwie różnorodne (zwłaszcza pod względem kraju pochodzenia uczestników)³.

W Warszawie dokonano następującej kategoryzacji grup:

Grupa I – W1	„Elity” pozaeuropejskie (‘Non-European’ Highly Educated)
Grupa II – W2	Studenci obcego pochodzenia
Grupa III – W3	„Elity” europejskie (European Highly Educated)
Grupa IV – W4	Uczniowie (gimnazjum, liceum) obcego pochodzenia
Grupa V – W5	Pozaeuropejskie warstwy <i>gorzej wykształcone</i> (‘Non-European’ Less Highly Educated)
Grupa VI – W6	Europejskie warstwy <i>gorzej wykształcone</i> (‘European’ Less Highly Educated)

Pod umownym pojęciem *Europejczycy* rozumiano osoby wywodzące się z kultury zachodniej (także np. z Ameryki Północnej) o cechach kulturowych i antropologicznych pozwalających w większym stopniu „wtopić” się w polskie społeczeństwo. *Nie-europejczycy* to przede wszystkim przybysze z Azji i Afryki zarówno kulturowo jak i pod względem cech zewnętrznych różniący się znacznie od Polaków, mogący ciągle jeszcze budzić w Polsce ciekawość (choć na pewno w coraz mniejszym stopniu). Podział według osi *Europejczycy / nieeuropejczycy* oraz *gorzej / lepiej wykształceni* pozwolił na wyodrębnienie czterech grup. Uwzględniono w ten sposób zarówno różnice dotyczące stopnia *inności* imigrantów (zarówno kulturowej jak i fizycznej, czyli łatwo dostrzegalnej) jak i poziomu ich wykształcenia bądź rodzaju wykonywanego zawodu (jeżeli uwzględnienie kryterium formalnego wykształcenia okazało się bardzo trudne, jak w grupie W6 – *patrz poniżej*). Początkowo brano także pod

³ Szczegóły dotyczące wszystkich grup fokusowych zawiera załącznik nr 1

uwagę podział na *Europejczyków wschodnich i zachodnich* (ich sytuacja w Polsce jest bardzo różna - co wykazały także niniejsze badania), z zamiaru tego jednakże zrezygnowano decydując się na konfrontację przedstawicieli tych dwóch grup w tej samej dyskusji. Ponadto zdecydowano się na stworzenie dwóch całkowicie odmiennych wzajemnie grup składających się z ludzi młodych (Youth groups), tj. studentów (W2) oraz uczniów (W4).

W Zielonej Górze i Lublinie (Grupa Z1 i L1) podjęto decyzję o dość swobodnej kompozycji grup. Jako, że wszystkie grupy warszawskie były skategoryzowane przede wszystkim według kraju (kontynentu) pochodzenia oraz poziomu wykształcenia, ciekawym z punktu widzenia badawczego było odejście od tych podziałów i skonfrontowanie różnych kategorii respondentów – niezależnie od dzielących ich różnic kulturowych.

We wszystkich grupach zdecydowanie dominowali imigranci w pierwszym pokoleniu (ich jest też w Polsce najwięcej – nieporównywalnie do pozostałych). Wśród respondentów zdarzały się także osoby polskiego pochodzenia. W kilku przypadkach pojawili się także respondenci posiadający polskie obywatelstwo (znaturalizowani bądź od urodzenia).

Dobór respondentów

Dobór respondentów do wszystkich grup przebiegał w sposób ściśle zorganizowany. Bezpośrednio po rozpoczęciu Workpackage 2 i określeniu wytycznych stworzono kilkusobowy zespół „łowców” pozyskujących respondentów różnymi metodami. Kryterium doboru dotyczącym wszystkich grup była znajomość języka polskiego przez respondenta.

Pierwszą wykorzystaną metodą były bezpośrednie kontakty z obcokrajowcami w Polsce (także zorganizowanymi bądź właśnie organizującymi się). W ten sposób, bazując przede wszystkim na kontaktach osobistych łowców, a także kontaktach z powstającym Stowarzyszeniem Literatów Zagranicznych w Polsce (którzy jednocześnie pracują zawodowo w różnych dziedzinach), udało się pozyskać 10 uczestników grupy W1 ('Non-European' Highly Educated). Wywiady rekrutacyjne przeprowadzono z 13 osobami – jednej nie zaproszono na fokus (z racji dużej ilości chętnych), jedna spóźniła się kilkadziesiąt minut i zdecydowano się przeprowadzić z nią indywidualny wywiad pogłębiony (in-depth interview), jedna nie dotarła. Jeden respondent z grupy W1 urodził się w Polsce (w małżeństwie polsko-wietnamskim).

Dzięki zaangażowaniu w Workpackage 2 pracownika naukowego innej uczelni (profesor socjologii - metodologa ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie) oraz studentek Uniwersytetu Warszawskiego mających kontakty ze studentami zagranicznymi mieszkającymi w warszawskich akademikach, udało się skompletować 12-osobową grupę studentów zagranicznych z różnych uczelni (Uniwersytet Warszawski, Szkoła Główna Handlowa, Politechnika Warszawska, Akademia Medyczna) i różnych kierunków.

W przypadku grupy W3 (European Highly Educated), liczącej 12 osób wykorzystano głównie kontakty prywatne członków Zespołu. Przeprowadzono 15 wywiadów rekrutacyjnych. W grupie znalazł się jeden repatriant.

W skompletowaniu grupy W4 (uczniowie, 6 osób) pomogły kontakty z dwiema szkołami średnimi – społeczną (skąd pozyskano uczniów pochodzenia rosyjskiego, ukraińskiego i irackiego) i publiczną (skąd pozyskano uczniów pochodzenia wietnamskiego). W tym przypadku przeprowadzono 10 wywiadów rekrutacyjnych. Wśród respondentów znalazł się jeden uczeń urodzony w Polsce i jeden mieszkający tu od trzeciego roku życia.

Dobór uczestników do grupy W5 ('Non-European' Less Highly Educated) okazał się najtrudniejszym zadaniem w ramach Workpackage 2 w Polsce. Przede wszystkim bardzo trudno było znaleźć takie osoby – stanowią bardzo znikomą liczbę, zwłaszcza w stosunku do innych grup. Poza tym nawet do tych, którzy mieszkają w Polsce bardzo trudno jest dotrzeć, nie mówiąc już o przekonaniu ich do udziału w tego typu badaniach (są tu zwykle nielegalnie). W tym miejscu warto zaznaczyć, że osoby, które wedle wszelkich obserwacji można było zaliczyć do grupy pozaeuropejskich warstw gorzej wykształconych (np. na podstawie wykonywanego zawodu), okazywały się często osobami z wyższym wykształceniem, które jednakże z różnych przyczyn wykonują zawody nie wymagające wysokich kwalifikacji (np. praca w barze lub na bazarze). Przeprowadzono 13 wywiadów rekrutacyjnych, w wyniku czego na wywiadzie fokusowym pojawiło się 7 osób. Najbardziej skuteczną metodą doboru okazał się kontakt z księdzem katolickim posiadającym szerokie kontakty z cudzoziemcami w Polsce (przede wszystkim w środowisku wietnamskim, ale także z osobami pochodzącymi z Afryki). Poza tym starano się pozyskać uczestników „na ulicy” (bazary, barki itp.), co okazało się bardzo trudne, jednakże nie beznadziejne. W ten sposób udało się zaprosić pracownika barku z kebabem, pochodzącego z Iraku, jak się okazało doktora nauk ekonomicznych. Kilku respondentom o interesujących doświadczeniach (z Armenii), w celu zachęcenia ich do udziału w badaniach, zaproponowano transport samochodowy z miejsca zamieszkania (pod Warszawą) na miejsce dyskusji i z powrotem, ale nawet to okazało się bezskuteczne (propozycję taką zgłoszono osobom nielegalnie

przebywającym w Polsce; przyczyną odmowy była niemożność „zwolnienia się z pracy” - oczywiście nielegalnej). Jako, iż trzymanie się ściśle kryterium formalnego wykształcenia okazało się bardzo trudne, jako dodatkowe i decydujące kryterium doboru uczestników, przyjęto tu rodzaj wykonywanego zawodu (a także stopień jego zgodności z wykształceniem).

Organizacja grupy W6 ('European' Less Highly Educated), a szczególnie dotarcie do tak określonej grupy respondentów okazały się zadaniem relatywnie prostym. Badanie fokusowe odbyło się w grupie 9 osobowej, skompletowanej zarówno „na ulicy” (zwłaszcza na warszawskim bazarze, na którym handlują imigranci zza wschodniej granicy) jak i poprzez kontakty członków Zespołu Badawczego. Przeprowadzono 20 wywiadów rekrutacyjnych. W dwóch przypadkach podobnie jak w grupie W5, zaproponowano respondentom (tym razem z Ukrainy) transport samochodowy z miejsca zamieszkania (pod Warszawą) na miejsce badań i z powrotem. Tym razem po przedstawieniu takiej propozycji, wyrazili oni zgodę na udział w dyskusji; niestety w dniu badania nie pojawili się w umówionym miejscu.

W skompletowaniu grup fokusowych w miastach pozawarszawskich pomogła współpraca z Instytutem Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Zielonogórskiego (Grupa Z1) oraz Policealną Szkołą Służb Społecznych w Lublinie (Grupa L1).

W przypadku grupy Z1 uczestnicy rekrutowani byli w barkach wietnamskich, tureckich, ukraińskich (pracownicy gastronomii), za pośrednictwem Kolegium Językowego Uniwersytetu Zielonogórskiego (studenci) oraz przez własne kontakty pracowników współpracujących z zespołem warszawskim. Przeprowadzono 14 wywiadów rekrutacyjnych – na wywiadzie pojawiło się 12 osób (w tym 4 pochodzenia polskiego).

W przypadku grupy L1 uczestnicy rekrutowani byli poprzez prywatne kontakty współpracowników Zespołu Badawczego z Lublina, a także metodą kuli śnieżnej (osoby rekrutowane polecały kolejnego respondenta - zwykle swojego krewnego, w związku z czym w dyskusji fokusowej wzięły udział 4 rodziny). Przeprowadzono 15 wywiadów wstępnych, z czego na dyskusji pojawiło się 11 uczestników – z krajów byłego obozu komunistycznego.

W tym miejscu warto wyjaśnić dlaczego w niektórych przypadkach przeprowadzono tak dużą ilość wywiadów rekrutacyjnych (zwłaszcza w przypadku grupy W6 ale nie tylko – właściwie w każdej grupie wywiadów rekrutacyjnych było więcej niż uczestników dyskusji grupowej). Przyczyną przyjęcia takiej strategii nie była tylko chęć zabezpieczenia się przed nieprzybyciem części respondentów. Część wywiadów prowadzona była z respondentami zdecydowanymi na udział w fokusie (prawdopodobieństwo przybycia było więc bardzo wysokie), część prowadzono pomimo dużego sceptycyzmu respondenta co do udziału w dyskusji – ankietę podejmując się przeprowadzenia wywiadu był więc świadomy bardzo

dużego prawdopodobieństwa nieprzybycia respondenta. Decydowano się jednak na wywiad wstępny (szczególnie w przypadku respondentów z doświadczeniami bardziej interesującymi z punktu widzenia badawczego), ponieważ istniała możliwość, iż w jego wyniku respondent będzie bardziej skłonny do przybycia na fokus (i rzeczywiście kilka razy ta strategia sprawdziła się). Większa liczba wywiadów rekrutacyjnych umożliwiała także większe pole manewru przy określaniu ostatecznego składu grup.

Wywiady wstępne były dość rozbudowane - trwały ok. 20-25 min.. Poza pytaniami o podstawowe informacje takie jak kraj pochodzenia, wiek, wykształcenie, zawód (zatrudnienie), stan cywilny, czas pobytu w Polsce respondenta, zawierały m.in. pytania o motywy przyjazdu do Polski, plany dotyczące pozostania w Polsce bądź jej opuszczenia, ogólne doświadczenia związane z kontaktem z polskimi instytucjami, kontakty z organizacjami założonymi w Polsce przez rodaków respondenta itp. Przygotowano trzy rodzaje kwestionariuszy wywiadu (dla osób 'dorosłych', dla studentów i dla uczniów) dostosowane do specyfiki danej grupy. Wywiady prowadzono na kilka / kilkanaście dni przed fokusem i zwykle kończyły się one wręczeniem respondentowi osobistego zaproszenia na dyskusję grupową (jeżeli spełniał kryteria doboru do danej grupy). Miało to powodować wstępne wytworzenie się pewnej więzi pomiędzy ankieterem a respondentem (wzbudzenie zaufania tego ostatniego), a także poczucie wstępnego zaangażowania się respondenta w problematykę (jak powiedział w trakcie wywiadu respondent z Wietnamu: *to nasza wspólna sprawa*), co mogło zwiększać stopień motywacji do udziału w dyskusji grupowej. Zastosowano więc „metodę małych kroków”. W razie ewentualnego przybycia zbyt wielu uczestników (co się nie zdarzyło), z wybranymi osobami planowano przeprowadzenie wywiadu indywidualnego.

Organizacja zogniskowanych wywiadów grupowych oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych

Wszystkie wywiady fokusowe przeprowadzono w profesjonalnych salach fokusowych (fokusowniach) wyposażonych w odpowiedni sprzęt rejestrujący (video, w kilku przypadkach posiłkowano się dodatkowo rejestracją audio) oraz lustra weneckie, za którymi siedzieli obserwatorzy z Zespołu Badawczego. Zdecydowano się na współpracę z moderatorką posiadającą kilkuletnie doświadczenie w prowadzeniu zogniskowanych wywiadów grupowych i jej powierzono moderowanie dyskusji (po szczegółowym przedstawieniu problematyki badawczej projektu).

Dyskusje fokusowe (prowadzone w języku polskim) trwały średnio 2,5 godziny, z przerwą, w trakcie której można było m.in. wymienić uwagi z moderatorką, sugerując jej dalszy przebieg moderowania. Uczestnikom zapewniono skromny poczęstunek oraz napoje, ponadto każdy z respondentów otrzymał wynagrodzenie za udział w dyskusji (80 zł \approx 20 euro). Po zakończeniu każdej dyskusji fokusowej wybierano jednego lub dwóch uczestników do wywiadu indywidualnego (w doborze bardzo pomagała bieżąca obserwacja prowadzona przez członków Zespołu Badawczego z za lustra weneckiego).

Uczestnicy wywiadów indywidualnych wybierani byli według jednego z poniższych kryteriów:

- Mówił/a ciekawie w trakcie dyskusji grupowej i można było odnieść wrażenie, że może powiedzieć jeszcze więcej w wywiadzie indywidualnym
- W trakcie dyskusji grupowej był/a skrepowany/na, można było odnieść wrażenie, że ma coś ciekawego do powiedzenia, ale raczej podczas indywidualnego kontaktu

Łącznie przeprowadzono 11 swobodnych wywiadów indywidualnych, trwających od 25 minut do 1 godz. i 15 minut. Ponadto w przypadku grupy uczniów (W4) posłużono się w trakcie zogniskowanego wywiadu grupowego techniką projekcyjną – testem niedokończonych zdań.

III. POLSKA W OCZACH IMIGRANTÓW

Badani respondenci mieli zróżnicowane opinie na temat stosunku społeczeństwa polskiego do cudzoziemców. Często uczestnicy wywiadów niechętni byli uogólnianiu: *Niektórzy są przykryzy, a niektórzy mili* (Respondentka z Zimbabwe)⁴; *Nie można tak ogólnie powiedzieć, czy Polacy są otwarci na cudzoziemców. To zależy od osoby, od wieku, od wykształcenia, od jego miejsca zamieszkania...* (Respondenta z Albanii)⁵. Respondenci często twierdzili, że stosunek do cudzoziemców bardzo różnicują takie cechy jak poziom wiedzy, kultury osobistej, i to czy zwyczajnie jest to człowiek dobry czy zły. Inne opinie często stały ze sobą w sprzeczności, np. w opinii respondentki z Rosji młodzi ludzie są zdecydowanie mniej ksenofobicznie nastawieni niż ludzie starsi⁶, a w opinii respondentki z Armenii – która generalnie bardzo pozytywnie wypowiadała się o życiu w Polsce i Polakach – jeżeli już mówić o przejawach nietolerancji, to raczej dotyczą one ludzi młodych⁷.

Generalizując, rozmówcy z krajów zachodnich (grupa ta w Polsce składa się właściwie wyłącznie z osób dobrze wykształconych, o wysokim statusie społecznym) w większości postrzegają Polskę jako kraj przyjazny cudzoziemcom: (...) *w Polsce cudzoziemcy są traktowani bardzo dobrze* (Respondent z USA)⁸. Przybysze z Europy Wschodniej, częściej mieli gorsze doświadczenia, co wiąże się z odmiennym postrzeganiem w Polsce cudzoziemców z Europy Wschodniej i Zachodniej (o czym poniżej). Nawet ci, którym powiodło się, nie odczuwają marginalizacji i dalecy są od uogólnień na temat Polski i Polaków, również wspominali o przykrych sytuacjach, kiedy czuli się gorzej traktowani z racji pochodzenia - zwłaszcza przez osoby niewykształcone.

O podziale na przybyszów ze Wschodu (zwłaszcza Europy Wschodniej) i z Zachodu mówili zarówno imigranci z Europy Wschodniej (a także innych krajów zaliczanych do byłego obozu socjalistycznego), jak i przybysze z krajów zachodnich, osoby z wykształceniem wyższym jak i gorzej wykształcone, dorosłe jak i uczniowie, respondenci w grupach warszawskich jak i pozawarszawskich. Badani sami zwracali uwagę na odmienne traktowanie cudzoziemców w Polsce w zależności od kraju, z którego pochodzą, mówili o *podziwianiu* przez Polaków obywateli państw zachodnich, i odnoszeniu się z wyższością do

⁴ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

⁵ tamże

⁶ tamże

⁷ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁸ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity* europejskie (European Highly Educated)

przybyszy ze Wschodu Twierdzili, iż Polacy często stereotypowo sądzą, iż imigranci ze wschodu przyjeżdżają do Polski tylko po to, aby tu nielegalnie handlować albo pracować „na czarno”: *Ja miałam sytuację, że z koleżanką, też z Albanii, siedzimy w dyskotecze z dwoma chłopakami z Włoch. I jak powiemy, że też jesteśmy z Włoch i rozmawiamy z tymi chłopakami po włosku, to ogólnie inaczej nas odbierają niż jak powiemy, że jesteśmy z Albanii. (...) Jeżeli powiesz, że jesteś z Włoch i rozmawiasz po włosku, to z takim podziwieniem patrzą na ciebie. (...) A jeżeli powiesz, że jesteś z Albanii, to reakcji po prostu żadnej nie ma* (Respondentka z Albanii)⁹; (...) *Polacy bardzo negatywnie są nastawieni do ludzi ze Wschodu. Przeważnie ta grupa osób słabiej wykształconych (...) od razu mają podejrzenie, że jesteś ze Wschodu – albo przyjechałeś handlować albo nie wiem... nielegalny biznes* (Respondent z Białorusi)¹⁰; *zauważyłem, że dla ludzi z Europy i Stanów jest o wiele łatwiej niż dla ludzi z Rosji czy Ukrainy* (Respondent z USA)¹¹.

Problemem dla imigrantów z krajów byłego ZSRR jest także wrzucanie ich przez Polaków „do jednego worka” i określanie jednym mianem nacechowanym negatywnie: *ruski*. Zarówno osoby z wyższym wykształceniem, gorzej wykształcone, studenci jak i uczniowie twierdzili, że Polacy są *niedouczeni*, nie dostrzegają różnic pomiędzy Ukrainą, Rosją a np. Białorusią czy nawet Armenią i wszystkich uważają za osoby tego samego pochodzenia: (...) *a tak generalnie, to przeciętnie Polacy to nie dużo wiedzą.(...) Np. taka rozmowa. Pyta: <Skąd jesteś?> Mówię: <Z Armenii.>, <„A... ja też byłem w Ukrainie>. Bardzo mało jest osób, które postrzega mnie Ormiankę jako Ormiankę z Armenii. Oni mnie traktują jak ruską* (Respondentka z Armenii)¹²; *W Kirgizji byłam Polka, w Polsce jestem Rosjanką* (Respondentka imigrantka z Kirgizji)¹³. Notabene ciekawą uwagę miała respondentka z Ukrainy, mówiąc, iż na Ukrainie (po odzyskaniu niepodległości) także pojawiło się pejoratywne określenie *Ruski*.¹⁴

Problemem dla respondentów bywa także fakt, że ich ojczyzny często postrzega się w Polsce nie tylko jako kraje biedne, ale także jako kraje bardzo zacofane: *Ukraina daleko od Polski nie uciekła, tam są uniwersytety, a dzieci pytają – czy wy w ogóle macie telewizję? (...) Potem skutkuje to w dorosłym życiu.* (Respondentka z Ukrainy)¹⁵. Warto nadmienić, że

⁹ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

¹⁰ tamże

¹¹ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

¹² Wywiad indywidualny w grupie W1 - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

¹³ Raport cząstkowy z grupy Z1 - Zielona Góra, Grupa swobodna

¹⁴ Raport cząstkowy z grupy L1 - Lublin, Grupa swobodna

¹⁵ Transkrypcja z grupy W6 - *Europejskie warstwy gorzej wykształcone* ('European' Less Highly Educated)

pomimo, że w wielu wypowiedziach słychać gorycz spowodowaną taką generalizacją dotyczącą przybyszów ze Wschodu, fakt ten niekoniecznie powoduje, iż imigranci postrzegają Polskę jako kraj nietolerancyjny. Ponadto respondenci stwierdzali niekiedy, że takie stereotypowe postrzeganie obcokrajowców zmienia się zazwyczaj w sytuacji bliższego kontaktu osobistego: *Moim zdaniem jest to tylko taka pierwsza reakcja, bo później jak się poznaje człowieka... jak widzi się jego osobisty poziom, to się ten podział... zmienia się* (Respondentka z Rosji)¹⁶.

Należy także zaznaczyć, iż niektórzy przybysze z Europy Wschodniej, postrzegają Polaków jako ludzi niechętnych do zawierania bliższych więzi (nie tylko z obcokrajowcami), jednakże wiążą tę cechę nie tyle z niechęcią do cudzoziemców co przede wszystkim z „zachodnim stylem życia”: *No powiedziałabym, że tak, to znaczy Polacy nie dają się wejść w bardzo głębokie więzi, to już tak bliżej tak Europy tamtej takiej zachodniej* (Respondentka z Ukrainy)¹⁷. Również inni respondenci narzekali na pewną powierzchowność ich kontaktów z Polakami, jednakże sporo respondentów twierdziło także, iż ma wśród Polaków wielu przyjaciół: *Prawie nie mam kolegów w Stanach tutaj, wszyscy są Polakami, poznani podczas pracy* (Respondent z USA)¹⁸

Przybysze z krajów pozaeuropejskich, posiadający wyższy status społeczny, ocenili Polskę jako kraj, w którym panuje atmosfera umiarkowanej tolerancji wobec cudzoziemców. Większość wykształconych imigrantów z krajów pozaeuropejskich doświadczyła jedynie sporadycznych przykrości. Zdarzają się przypadki zaczepek, niekoniecznie odbieranych jako dyskryminacja: *Zawsze jest tak, że jak wychodzę na ulicę, to dzieci na mnie patrzą i wołają: „Chinka!” (...) I próbują mówić po chińsku „ciuciuciuciacia.” Mnie to raczej śmieszy niż złości...* (Respondentka z Wietnamu)¹⁹; *Problemy nietolerancji są w Polsce nieduże zwłaszcza na ulicy i najbliższe otoczenie tutaj widzę, że większość kolegów z Afryki ma więcej niż Wietnamczycy. Nie znaczy, że nie spotykają. Ja sam spotykam takie mniejsze, że tak powiem, docinki, czy utrudnienia na ulicy, czy w najbliższym otoczeniu* (Respondent z Wietnamu)²⁰. Przybysze z krajów pozaeuropejskich zaliczeni do grupy europejskich warstw gorzej wykształconych, którzy w wypowiedziach ogólnych wyrażali się o życiu w Polsce

¹⁶ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

¹⁷ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie L1 - Lublin, Grupa swobodna

¹⁸ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

¹⁹ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

²⁰ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (1) - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

również raczej pozytywnie (*czuję się całkiem nieźle; nie jest tak źle w Polsce, jest spokojnie; ludzie są bardzo dobrzy; życie tutaj nie jest tak źle, ale nie tak najlepiej*²¹) wspominali o uciążliwym zainteresowaniu ludzi na ulicy, *gapieniu się z większą goryczą: W Zambii nie ma tego, żeby ktoś patrzył na ciebie od początku ulicy prawie do końca To się przypomina, że jednak nie jesteś u siebie. Takie zainteresowanie.* (Respondent z Zambii)²²; *patrzyłem czy ubranie nie takie, włosy nie tak. Dlaczego mnie obserwują...* (Respondent z Wietnamu)²³. W tym miejscu należy jednak wyróżnić dwie kwestie. Pierwsza to uciążliwość zachowania Polaków powodującego poczucie inności przez cudzoziemców (nazwanego przez respondenta z Zambii *nietolerancją*²⁴), a druga, to rzeczywiste przyczyny takiego zachowania, które wcale nie musi wynikać z nietolerancji, a np. ze zwykłej ciekawości, zainteresowania innością. Należy pamiętać, iż w Polsce, w porównaniu z krajami Europy Zachodniej, osoby pochodzące z kontynentów pozaeuropejskich stanowią niewielką liczbę. Notabene niektórzy respondenci skłaniali się również do takiego spojrzenia na ten problem.

Czarnoskórzy respondenci podjęli również dyskusję o określaniu ich mianem „Murzyna”, twierdząc, iż: *samo słowo Murzyn jest obelgą. Polacy nie rozumieją tego. Dla nas Murzyn oznacza niewolnika.* (Respondent z Zairu)²⁵. Warto nadmienić, iż w języku polskim słowo Murzyn nie ma takich konotacji jak w angielskim „Nigger” (potocznie oznacza po prostu osobę o ciemnej skórze), a osoby go używające mogą kompletnie nie zdawać sobie sprawy, że kogokolwiek obrażają. Zauważył to inny czarnoskóry respondent: *samo słowo Murzyn (...) nie jest źle. To zależy w jakim znaczeniu ludzie to używają* (Respondent z Kongo)²⁶. Notabene, również respondent z Zairu mówiąc *Polacy nie rozumieją tego*, przyznał, iż posługiwanie się tym słowem wcale nie musi oznaczać uświadomionego lekceważenia.

Bywa jednak i tak, że zachowanie ze strony Polaków da się odczytać jednoznacznie. Respondenci z tej grupy wspominali o ewidentnych zaczepkach: *Chłopaki na ulicy zaczepiali nas. Pytali co robimy w Polsce w takim złym znaczeniu. Doszło do kłótni i bójki* (Respondent

²¹ Raport częstkowy z grupy W5 - Pozaeuropejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

²² tamże

²³ tamże

²⁴ tamże

²⁵ tamże

²⁶ tamże

z Zairu)²⁷. Problem zaczepek wracał w dyskusji nawet po rozpoczęciu nowych wątków: *Ja chciałbym wrócić do zaczepek na ulicy (...) nie przypominam sobie, żeby codziennie nie słyszeć czarnuch, asfalt. To jest dzień w dzień, powiedzmy szczerze (...) Mówią - idą małpy na ulicy (Respondent z Zambii)*²⁸. Kwestię zaczepek wiązano często z agresją wynikającą z nadmiernego spożycia alkoholu, choć nie zawsze.

Agresywne zaczepki nie dotyczą jednak tylko osób z krajów pozaeuropejskich tj. o odmiennym wyglądzie. Respondentka z Rosji stała się obiektem wrogich spojrzeń i nieprzyjemnych okrzyków, kiedy jadący w autobusie pasażerowie zorientowali się, że rozmawia z koleżankami po rosyjsku: *O patrz ile Ruskich! Patrz pół autobusu ich jedzie! A tutaj Polacy nie mają pracy!*²⁹ Ponadto kobiety z krajów obszaru byłego Związku Radzieckiego, bez względu na narodowość, są często narażone na natrętne – nierzadko wulgarne i ordynarne – zaczepki ze strony mężczyzn, którzy z góry zakładają, że są prostytutkami: *Jeśli zobaczą młodą dziewczynę z akcentem, to od razu myślą, że jest łatwa dziewczyna, że przyjechała nie do pracy, a do tych celów* (Respondentka z Ukrainy)³⁰

Generalizując, respondenci mówili o następujących przyczynach negatywnego zachowania wśród Polaków:

- izolacja Polski w czasach komunizmu przed napływem cudzoziemskiej siły roboczej; brak przyzwyczajenia do obecności cudzoziemców (zwłaszcza z krajów azjatyckich i afrykańskich) na ulicy, w pracy, w urzędach
- trudna sytuacja ekonomiczna kraju, wysoki poziom bezrobocia, bieda: powoduje to obawy przed zabieraniem przez cudzoziemców miejsc pracy, obciążeniem dla ciągle znajdujących się w kryzysie finansów publicznych
- niewiedza o innych narodowościach, krajach, kulturach; niski poziom wykształcenia Polaków
- szerszy kontekst historyczno-polityczny; szczególnie obciążony historią jest stosunek do obywateli z byłych republik Związku Radzieckiego; zarówno 120 lat niewoli pod panowaniem Rosji Carskiej jak i 45 lat dominacji Związku Radzieckiego i narzuconego systemu komunistycznego jest żywe w pamięci Polaków; wszelkie negatywne skojarzenia z Rosją – Związkiem Radzieckim jako wrogiem i agresorem mają przełożenie na stosunek

²⁷ tamże

²⁸ tamże

²⁹ Raport częściowy z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

³⁰ Transkrypcja z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

do obywateli Białorusi, Ukrainy, Litwy, obecnej Rosji i innych państw tego regionu; postawa dystansu – a nierzadko także wyższości być może jest odreagowaniem na historyczne uciemnienie Polaków, formą protestu wobec zacofania ekonomicznego i cywilizacyjnego krajów „byłego obozu komunistycznego”.

Jeżeli chodzi o postrzeganie przez imigrantów miast, w których mieszkają, raczej nie padały opinie, że dane miasto jest szczególnie nietolerancyjne, aczkolwiek niekiedy respondenci mówili o specyfice swojego miejsca zamieszkania.

W grupie studenckiej, osoby, które wcześniej mieszkały w innych polskich miastach dostrzegały pewne różnice na korzyść Warszawy. Z drugiej strony słychać było głosy o bardziej pozytywnym stosunku do imigrantów ze strony osób pochodzących spoza stolicy jako tych, które są bardziej skłonne zrozumieć imigrantów: *Znam kilku Polaków, którzy nie są z Warszawy, tylko przyjezdni, z innych miast, bo tam też nie ma pracy. Z nimi łatwiej niż z miejscowymi, bo podobny problem – nie mają mieszkania, też szukają pracy. (...) Przyjezdny jest w podobnej skórze. Bardziej cię rozumie* (Respondent z Ukrainy)³¹.

W Zielonej Górze badani zaznaczali, że na obszarze województw przygranicznych istnieją silne różnice w stosunku miejscowej ludności do cudzoziemców. Twierdzili, że są miejscowości o charakterze robotniczym, gdzie ludzie niechętnie odnoszą się do przybyszów, i są miejscowości o bardziej metropolitalnym charakterze (Szczecin), gdzie miejscowa społeczność nie zwraca uwagi na pochodzenie etniczne³². O samej Zielonej Górze, respondentka z Ukrainy wyraziła się następującymi słowami: *Zielona Góra to wydaje mi się jeszcze tolerancyjna do wschodnich mieszkańców, bo tutaj sami byli repatrianci pochodzenia ukraińskiego i dlatego bardzo dobrze stosunek do Ukraińców lub do Rosjan jak z Poznania.* (Respondentka z Ukrainy)³³.

W Lublinie z kolei respondentka z Ukrainy opisała to miasto następującymi słowami: *Lublin to jest małe miasteczko, gdzie (...) każda inność jest już inna po prostu, cały czas mam takie wrażenie, mam taką świadomość, tego, że jestem inna (...)*³⁴.

Odnosić należy także różnice w relacjach uczniowie polscy - uczniowie cudzoziemscy między Warszawą a Lublinem i Zieloną Górą, czy też innymi miejscowościami, w których uczyły się wcześniej dzieci badanych. W Warszawie prawie nie

³¹ tamże

³² Raport cząstkowy z grupy Z1 - Zielona Góra, Grupa swobodna

³³ Transkrypcja z grupy Z1 - Zielona Góra, Grupa swobodna

³⁴ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie L1 - Lublin, Grupa swobodna

odnotowano – zarówno z wypowiedzi uczniów jak i rodziców – konfliktów czy przejawów nietolerancji rówieśników na tle ich pochodzenia. Natomiast takie zdarzenia miały miejsce w życiu respondentów grup pozawarszawskich, gdzie odnotowano przejawy sensacji spowodowanej pojawieniem się ucznia obcego pochodzenia czy lekceważenia spowodowanego tym pochodzeniem. Respondentka z Rosji, gdy przekroczyła próg polskiej szkoły, uczniowie innych klas przychodzili ja oglądać z zapytaniem *gdzie jest ta Ruska*³⁵. Nieprzychylność polskich kolegów odczuła także impatrianka, mieszkająca przez jakiś czas w Katowicach³⁶. Jednak generalnie polskie dzieci są przyjazne wobec obcokrajowców i traktują ich tak samo jak swoich rówieśników Polaków, wybierając przyjaźnie nie według kryterium pochodzenia lecz cech indywidualnych.

Zarówno dla przybyszów z krajów wschodnich jak i zachodnich uciążliwa bywa biurokracja. Respondenci z zachodu widzą w Polsce liczne niedociągnięcia, różnice w sytuacji społecznej, prawnej i ekonomicznej w porównaniu z krajami zachodnimi. Przybysze ze wschodu, w kontekście biurokracji, podkreślają, że w urzędach wymaga się od nich różnych zaświadczeń, tłumaczeń i pieczętek, a zupełnie nie zwraca się uwagi na samego człowieka³⁷. W wielu wypowiedziach respondentów na temat ogólnego klimatu dotyczącego sytuacji imigranta w urzędach, słychać było opinię, iż problemem są dla nich nie tyle poszczególne instytucje, lecz pojedynczy ludzie. Warto jednak zaznaczyć, iż, co również padało w trakcie dyskusji, fakt, że imigranci są często skazani na dobrą lub złą wolę pojedynczych urzędników, w ich odbiorze wynika m.in. z nieklarownego systemu prawnego.

Wśród badanych grup respondentów różne były motywy migracji, skąd wynikać może inny odbiór Polski. Uogólniając, przykładowo dla imigrantów z Wietnamu, Polska jawi się jako kraj, *gdzie można robić interesy*. Dla respondentów zza wschodniej granicy, Polska to często kraj położony bliżej świata zachodniego, gdzie jest szansa na bardziej dostatnie życie (często realia zawodzą ich oczekiwania), a niekiedy także kraj przodków do którego powracają po latach (w przypadku impatriantów). Przybysze z Zachodu, postrzegają często Polskę jako kraj, w którym mają większe szanse na zrobienie kariery zawodowej. W wypowiedziach na temat Polski *w ogóle*, niejednokrotnie padały bardzo pozytywne opinie o polskiej kulturze czy polskiej gościnności (choć ta ostatnia oceniana była różnie -

³⁵ Raport cząstkowy z grupy Z1 - Zielona Góra, Grupa swobodna

³⁶ tamże

³⁷ tamże

przykładowo respondenci z Gruzji stwierdzali, iż w porównaniu z Gruzinami, Polacy wcale nie są gościnni.)

Jeżeli chodzi o plany na przyszłość (perspektywy) respondentów w Polsce, generalnie ujmując, w przypadku *elit* pozaeuropejskich, Polska jest krajem oferującym dość ograniczone perspektywy rozwoju. Perspektywy te są o wiele mniejsze w odbiorze pozaeuropejskich warstw gorzej wykształconych. W grupie studentów często nawet ci uczestnicy, którzy deklarowali zadowolenie z pobytu w Polsce, z przyczyn ekonomicznych po skończeniu studiów chcieliby z niej wyjechać. W zupełnie innym tonie wypowiadali się uczniowie, którzy swoją przyszłość wiążą z Polską. Polska w oczach uczniów jawi się jako kraj europejski zapewniający im większe szanse edukacyjne i zawodowe niż kraje ich pochodzenia. Ogólnie rzecz biorąc, najlepsze perspektywy w Polsce (w stosunku do innych grup) widzą dla siebie osoby pochodzące z Europy (zwłaszcza zachodniej) o wysokim statusie społecznym, dla których nie rzadko pobyt w Polsce stał się okazją do awansu zawodowego.

Opisując wizerunek Polski w oczach imigrantów, należy również wspomnieć, iż w wielu wypowiedziach uczestników słychać było liczne pozytywne, a nawet ciepłe słowa o Polsce. W odczuciu wielu respondentów, zachowanie Polaków w stosunku do cudzoziemców stopniowo zmienia się na bardziej znośne: (...) *Teraz jest dużo takich osób identycznych (przybyszów z Azji i Afryki) w Warszawie i przez to ludzie nie reagują (...)* (Respondentka z Wietnamu)³⁸. Wielu doświadczyło pomocy, życzliwości, czy przy załatwianiu pracy, wynajmowaniu mieszkań (ten obszar doświadczeń był bardzo pozytywny), czy zwyczajnie na ulicy: (...) *pytałam, czy znacie gdzie oni mieszkają* (respondentka szukała domu swoich znajomych Ormian pod Warszawą), *to wszyscy: o tak, znamy oczywiście (...)* *i pokazali mnie drogę. Ktoś wsiadał do samochodu, prowadził mnie, (...) tak chętnie byli pokazać...* (Respondentka z Armenii)³⁹. Niejednokrotnie padały również słowa świadczące o tym, iż niektórzy imigranci traktują już Polskę jak swoją ojczyznę, np.: (...) *Dopiero w Polsce uświadomiłam sobie co to znaczy druga ojczyzna (...)* *Czy są Polacy dobre czy niedobre, (...) niekulturalny czy kulturalny... ja wszystko toleruję i wszystko lubię w tych. (...) Ja już to wszystko traktuję jak swoje. (...) Bo tutaj jest mój dom (...)* (Respondentka z Armenii)⁴⁰.

³⁸ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

³⁹ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁴⁰ tamże

IV. Dyskryminacja instytucjonalna – praca.

W świetle przeprowadzonych badań fokusowych wyraźnie widać czynniki różnicujące postrzeganie przez cudzoziemców dyskryminacji na rynku pracy. Należą do nich:

- status prawny cudzoziemca (posiadanie, bądź nieposiadanie karty stałego pobytu, zgody na pobyt czasowy, obywatelstwo polskie)
- kraj pochodzenia (cudzoziemcy z Europy Zachodniej bądź innych „bogaty” krajów traktowani są lepiej niż cudzoziemcy pochodzący z krajów byłego Związku Radzieckiego, Azji czy Afryki)
- wykształcenie i wyuczony zawód; artyści, naukowcy, lekarze, prawnicy, menadżerowie, dziennikarze należą do grup zawodowych konkurujących z powodzeniem z Polakami na polskim rynku pracy
- długość pobytu w Polsce; dłuższy pobyt oznacza na ogół uregulowany status prawny cudzoziemca a także dobrą orientację w procedurach urzędowych i nieformalnych ścieżkach „załatwiania spraw”
- znajomość języka polskiego; im lepsza znajomość języka tym większa możliwość argumentacji i „pertraktacji” z urzędnikami, zdobycia wiedzy na temat mechanizmów funkcjonowania urzędów
- posiadanie znajomych, przyjaciół, służących radą i pomocą w załatwianiu spraw urzędowych (nierzadko podejmujących działania wyjaśniające czy przyspieszające tok postępowania urzędów)

Analiza wypowiedzi uczestników grup fokusowych pozwala wyodrębnić następujące obszary dyskryminacji cudzoziemców w Polsce związane z funkcjonowaniem instytucji rynku pracy:

Rozwiązania formalno-prawne regulujące uzyskanie przez cudzoziemców zezwolenia na pracę

Uzyskanie zgody na zatrudnienie cudzoziemca uzależnione jest po pierwsze od jego statusu prawnego. Do uzyskania zgody na legalną pracę uprawnia karta stałego pobytu lub zezwolenie na pobyt czasowy. Tymczasem przewlekłe procedury związane z załatwieniem formalności legalizujących pobyt zamykają drogę do legalnej pracy. Dobrze prezentuje tę sytuację przykład respondenta z Senegalu: (...) *miałem szansę zatrudnienia w*

międzynarodowej firmie i nie mogli mnie zatrudnić, bo nie miałem karty stałego pobytu, wysłali mnie do Urzędu Pracy, abym tam się dowiedział jakie są możliwości. I tam w Urzędzie powiedzieli mi, że muszę się starać o kartę stałego pobytu i będę mógł ubiegać się o pracę⁴¹.

Perspektywa długiego okresu oczekiwania na załatwienie powyższych formalności spowodowała, że respondent nie został w końcu zatrudniony przez wspomnianą firmę. Mówi respondentka z Litwy: *na czarno pracowałam, tylko i wyłącznie. Próbowałam wszelkimi sposobami dostać pozwolenie na pracę, ale to jest po prostu niemożliwe. Nie da się przeskoczyć⁴².*

Zdaniem wielu respondentów – i tutaj nie ma istotnych różnic w poglądach między osobami wykształconymi lepiej czy gorzej, także kraj pochodzenia nie odgrywa większej roli – obowiązujące w Polsce przepisy związane z zatrudnianiem cudzoziemców są zbyt skomplikowane, a procedury mało czytelne i powolne, i jest to główny powód zniechęcenia pracodawców do zatrudniania cudzoziemców.

Niezwykłe wiele kontrowersji i sprzeciwu ze strony uczestników wszystkich grup fokusowych budził kolejny istotny warunek wydania zgody na podjęcie konkretnej pracy cudzoziemcowi, którego pobyt został zalegalizowany, mianowicie fakt braku na to stanowisko chętnego i odpowiednio wykwalifikowanego Polaka: *Prawo jest takie, że cudzoziemiec, który jest legalnie w Polsce, może podejmować pracę tylko, jeśli na to miejsce nie ma Polaków (...) A teraz są takie czasy, że po prostu recesja jest (...) Wyobraźmy sobie pracę, której Polacy nie chcą robić (...) I pracodawca musi udowodnić, że Polacy nie chcą pracować na tym stanowisku. Tylko wtedy może Cię zatrudnić (Respondentka z Albanii)⁴³. Ta kwestia stanowi podwójną barierę. Styka się z nią cudzoziemiec z zalegalizowanym pobytom, który znalazł chętnego do zatrudnienia go pracodawcę, ale także cudzoziemiec, który sam zakłada firmę i chce zatrudnić swoich rodaków. Zwróciła na to uwagę doktor medycyny z Mongolii: *my też mamy taką małą firmę. W urzędach pracy, aby zatrudnić cudzoziemca, trzeba złożyć wnioski, że nie nadaje się tam Polak. Trzeba to udowodnić. Oni mają teraz takie wewnętrzne przepisy, żeby jednego cudzoziemca zatrudnić, musicie zatrudnić trzech Polaków. Jak jest firma mała to się czasami nie daje rady⁴⁴. Wypowiedź tę uzupełnił prawnik: *Przepisu na to nie ma, ale jest to wewnętrzne wymaganie (Respondent z Mongolii)⁴⁵. W ten sposób***

⁴¹ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁴² Transkrypcja z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

⁴³ Transkrypcja z grupy W2 - Studenci

⁴⁴ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁴⁵ tamże

koło się zamyka i obcokrajowcom pozostaje albo prowadzić firmę jednoosobową, albo zatrudnić Polaków.

Ostatnia kwestia wymaga komentarza. To prawda, że polskie prawo różnicuje dostęp do krajowego rynku pracy ze względu na posiadanie lub nie polskiego obywatelstwa. Jednak ochrona pracowników będących obywatelami danego kraju jest postępowaniem zgodnym z normami prawa międzynarodowego⁴⁶.

Organizacja pracy Urzędów Pracy

Znakomita większość uczestników warszawskich grup fokusowych wyrażała się krytycznie o organizacji pracy urzędów pracy. Kolejki, brak rzetelnej informacji, niekompetencja urzędników, wydłużone procedury postępowania, nieczytelność zasad podejmowanych decyzji: *Potem złożyłam dokumenty do warszawskiego urzędu pracy. Tam wtedy ... gdy ubiegałam się o zezwolenie o prace straszne korki były. Trzeba było godzinami czekać, czasami 7-8 godzin czekać w kolejce, a potem nie zdążysz, następnego dnia znowu przychodzisz czekać. A tak było, że wchodzisz do gabinetu i okazuje się, że tam jakiś drobny dokument brakuje.. i tyle godzin czekania ... trzeba było znowu od początku...* (Respondentka z Armenii)⁴⁷. Urzędy pracy nie były raczej odbierane przez badanych jako miejsca, w których mogą prace znaleźć: *jeśli potrzebuje pracy to nie do urzędu pracy. Bardzo ciężko jest znaleźć prace w takich urzędach* (Respondent z Wietnamu)⁴⁸.

Warto jednak zaznaczyć, że problem ten nie dotyczy jedynie cudzoziemców. Również wśród Polaków opinia o poszukiwaniu pracy za pośrednictwem urzędu pracy jest raczej negatywna. Nieco lepszą ocenę pracy Urzędu Pracy wystawili uczestnicy badań fokusowych przeprowadzonych w Lublinie i w Zielonej Górze. Tutaj organizacja pracy urzędów pracy była lepsza: mniejsze kolejki i lepsza informacja. Tym niemniej procedury załatwiania konkretnych spraw były także powolne i mało skuteczne.

⁴⁶ Takie uregulowanie dopuszcza nawet Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z 1996r. (!)

⁴⁷ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁴⁸ Raport częściowy z grupy W5 - Pozaeuropejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

Stosunek urzędników urzędów pracy do cudzoziemców

Także i w tej kwestii wystąpiła różnica w ocenie postawy urzędników urzędów pracy wobec cudzoziemców w zależności od miejsca przeprowadzania badań. Zdecydowanie gorsze oceny wystawili urzędnikom urzędów pracy uczestnicy warszawskich grup fokusowych. Tutaj urzędnicy postrzegani są jako nieuprzejmi, niezorientowani w przepisach, nierzadko odnoszący się z lekceważeniem do cudzoziemców: *Ważny jest stosunek urzędników do nas. Jak idę do biura pośrednictwa pracy, ja chciałem stamtąd uciekać. Wszyscy gapili się na mnie. Ja czułem się bardzo źle. (...) Urzędnicy niezorientowane. Nie wiedzieli jak ze mną rozmawiać. Te wszystkie spojrzenia ...* (Respondent z Zairu)⁴⁹.

Uczestnicy badań pochodzący ze Wschodu tj. Ukrainy, Białorusi i Rosji zwracali uwagę na szczególnie lekceważący stosunek urzędników do przybyszy ze Wschodu: *Na Wschód patrzą jednym okiem, na Zachód oboma* (Respondent z Ukrainy)⁵⁰. Według relacji respondentki z Ukrainy, jedna z urzędniczek zasugerowała nawet, że wszelkie wysiłki w celu uzyskania pozwolenia na pracę i legalnego zatrudnienia są bezcelowe: *Proszę pani, nie ma sensu się starać. Pani straci tylko czas i pieniądze*⁵¹. Ciekawym było także spostrzeżenie respondenta z Rosji, mówiącego o tym, że tzw. *krzyżący urzędnicy* (na ogół starsi) stanowią niejako spuściznę komunizmu, natomiast wyraźnie lepszy stosunek do cudzoziemców mają urzędnicy młodsi⁵².

Ten „czarny” obraz urzędników mazowieckich urzędów pracy złagodziła nieco opinia respondentki z Armenii, która w swoich wielokrotnych kontaktach z Urzędem Pracy w Warszawie napotykała życzliwych i pozytywnie nastawionych urzędników (choć ocena organizacji pracy Urzędu była bardzo krytyczna). Szczególnie pomogła jej *Pani Cybulska* (nazwisko tej urzędniczki nawet po latach pozostało w pamięci respondentki): *ona zawsze bardzo miło mnie traktowała, bardzo tak ciekawie pomogła, poradziła, żebym ja sto razy nie przychodziła*⁵³.

Niechętny stosunek urzędników do patentów niekoniecznie wynika z ich uprzedzeń do cudzoziemców. To także duża trudność dla Polaków. Niektórzy respondenci widzieli ten problem w kategoriach ogólnych: *Nie, dlatego, że jestem Rosjaninem w urzędach nie robiono*

⁴⁹ Raport cząstkowy z grupy W5 - Pozaeuropejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

⁵⁰ Raport cząstkowy z grupy W6 - Europejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('European' Less Highly Educated)

⁵¹ tamże

⁵² tamże

⁵³ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

mi trudności. Robiono trudności w ogóle, wszystkim klientom (...) Wynika to stąd, że urzędnik nie lubi klienta, *bo odrywa go od spokojnego życia, jego pensja nie zależy od ilości klientów, w związku z tym nie jest zainteresowany w klientach* (Respondent z Rosji)⁵⁴. Respondentka z Ukrainy, z grupy fokusowej z Lublina, polemizowała z krytyczną oceną polskich urzędów pozostałych uczestników dyskusji mówiąc: *wszyscy mówili o urzędach, ale każdy zapomniał jakie są urzędy u nas (...)* *ja na przykład bardziej pozytywnie odbieram urzędy tu niż u nas, u nas cokolwiek załatwić to dopiero lęk przed tym, żeby otworzyć drzwi i wejść*⁵⁵.

Respondent z Rosji zwrócił uwagę na kwestie selekcji negatywnej do pracy w urzędach: *bo z jednej strony zawód urzędnika nie jest prestiżowy, jest mało opłacany, co umożliwia branie łapówki. Najlepsi absolwenci studiów znajdują prace w dobrych firmach, a to co pozostało idzie do urzędów. W związku z tym oni nie mają własnej kultury, żeby robić cokolwiek z klasą*⁵⁶.

Warto podkreślić, że lepszy obraz postaw urzędników urzędów pracy mieli ci cudzoziemcy, którym przy ubieganiu się o pozwolenie o prace towarzyszył pracodawca. Obecność pracodawcy zmuszała urzędników do większej rzetelności w przekazywanych informacjach, uprzejmości, szybszym trybie podejmowania decyzji, a czasami miała wpływ na pozytywną decyzję.

Stanowisko korporacji zawodowych

Korporacje zawodowe reprezentują interesy swojego środowiska zawodowego i ochrona praw do wykonywania zawodu łączy się także z eliminowaniem nieuczciwej konkurencji na rynku pracy ze strony osób, które nie spełniają warunków ustawowych. W naszych badaniach mogliśmy przede wszystkim zapoznać się z rolą Izby Lekarskiej; w badaniach uczestniczyło bowiem sześciu lekarzy (2 kobiety i 4 mężczyzn) i wszyscy mieli doświadczenia związane z nostryfikacją dyplomów, specjalizacją bądź ubieganiem się o zgodę na własną praktykę lekarską. Z jednej strony, aby cudzoziemiec uzyskał prawo wykonywania zawodu lekarza musi przejść przez bardzo trudny, drobiazgowy egzamin przeprowadzony w języku polskim. Zdaniem respondentki z Mongolii (lekarzki prowadzącej prywatną klinikę medycyny naturalnej) większość cudzoziemców nie przechodzi go za pierwszym razem z

⁵⁴ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

⁵⁵ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie L1 - Lublin, Grupa swobodna

⁵⁶ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

powodu trudności językowych, jednak nawet wtedy, kiedy go zdadzą Izba lekarska nie jest zobowiązana do wydania zgody na wykonywanie zawodu. Konieczna jest wtedy pomoc adwokata i wszczęcie długotrwałego procesu odwoławczego.⁵⁷ Ponadto Izby lekarskie stanowią instrument nacisku wywieranego przez polskich lekarzy na lekarzy pochodzących z zagranicy. Niedawno respondentka odebrała telefon od sekretarza Okręgowej Izby Lekarskiej, który sprawdzał, czy posiada wymagane kwalifikacje do wykonywania zawodu; jego interwencja była sprowokowana telefonami od zaniepokojonych polskich lekarzy. Lepsze doświadczenia mieli dwaj inni lekarze: respondenci z Bułgarii i Ukrainy. Pierwszy z nich otworzył bez większych trudności własny gabinet stomatologiczny, drugi robi specjalizacje i składa kolejne egzaminy, które – w jego opinii – pozwolą mu na prace w wyuczonej specjalizacji ginekolog-położnik⁵⁸. Respondent z Zambii, bezrobotny lekarz, który ukończył studia medyczne w Polsce, nie pokonał biurokratycznej maszyny Izby Lekarskiej: *Praca można znaleźć ale problem z Izba Lekarską. Jest bardzo dużo Polaków zwolnionych z pracy, jest dużo bezrobotnych wśród lekarzy Polaków lekarzy. Na pewno Izba Lekarska nie da obcokrajowcowi prawa wykonywania zawodu... w Lublinie dali mi etat, ale naczelny izby Lekarskiej powiedział mi nie.*⁵⁹ Ciekawym było, że mimo rozgoryczenia, respondent akceptował taką sytuację: *ale to jest zrozumiałe, powiem szczerze.* Respondenci z Libii oraz z Mali, odbywający specjalizacje w jednym z warszawskich szpitali położniczych, nie mieli bezpośrednich doświadczeń z Izbą Lekarską, natomiast obydwójce podkreślali życzliwość środowiska polskich lekarzy, z którymi na co dzień pracowali⁶⁰.

Pozytywnie natomiast wypadł obraz Polskiego PEN Clubu, organizacji reprezentującej środowisko pisarzy, z której pomocy i wsparcia korzystał respondent (uchodźca polityczny) z Kamerunu⁶¹.

⁵⁷ Raport cząstkowy z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁵⁸ Raport cząstkowy z grupy W3 - *Elity* europejskie (European Highly Educated)

⁵⁹ Raport cząstkowy z grupy W5 - Pozaeuropejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

⁶⁰ Raport cząstkowy z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁶¹ tamże

V. DYSKRYMINACJA INSTYTUCJONALNA – EDUKACJA

W odróżnieniu od niekorzystnego obrazu instytucji rynku pracy i wyraźnego postrzegania stosowanych praktyk jako dyskryminujące, obraz instytucji edukacyjnych jest zgoła odmienny i jawi się jako „świat przyjazny dla cudzoziemców.”

Respondentów wyrażających opinie o polskich instytucjach edukacyjnych można podzielić na trzy grupy:

1. tych, którzy w okresie uczestniczenia w badaniach kształcili się w polskich szkołach i polskich uczelniach wyższych; uczniowie warszawskich liceów i gimnazjów - 6 osób, studenci warszawskich uczelni – 12 osób oraz dwóch studentów z grupy fokusowej z Lublina
2. tych, którzy studiowali w Polsce i są absolwentami absolwenci polskich uczelni - 12 osób⁶²
3. tych, którzy z racji długiego pobytu w Polsce sprowadzili bądź założyli rodziny i oceniają polski system edukacji z perspektyw doświadczeń rodziców, których dzieci są uczniami polskich szkół i polskich uczelni wyższych, bądź też nimi jeszcze niedawno byli – aż 18 osób podzieliło się swoimi doświadczeniami z kontaktu z polskimi placówkami edukacyjnymi (przedszkole, szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum, szkoła techniczna, studia wyższe)

Większość respondentów wypowiadających się na temat polskich instytucji edukacyjnych miała do czynienia głównie ze szkolnictwem publicznym, gdzie nauka jest bezpłatna i prawo to było przestrzegane bezwzględnie przez wszystkie szkoły i uczelnie, z którymi respondenci mieli kontakty⁶³. Dwoje respondentów miało dzieci w szkołach społecznych, gdzie obowiązuje odpłatność za nauczanie, a troje dzieci z grupy W4 – uczniowie uczęszczało do takiej szkoły.

Oceny polskich placówek edukacyjnych dotyczyły następujących obszarów:

⁶² absolwenci polskich uczelni byli uczestnikami takich grup fokusowych jak: W1 – *Elity* pozaeuropejskie, W3 – *Elity* europejskie, W5 – *Pozaeuropejskie warstwy gorzej wykształcone*

⁶³ według obecnego ustawodawstwa, władze samorządowe odpowiedzialne za szkoły mogłyby zażądać częściowej odpłatności za nauczanie dzieci cudzoziemskich; w praktyce jednak ta zasada nie jest stosowana

Otwartość szkół i uczelni na przyjęcie dzieci i młodzieży cudzoziemców

Zarówno uczniowie, studenci jak i rodzice nie zgłosili żadnego przypadku niechętnego stanowiska dyrektorów przedszkoli, szkół czy też władz uczelni wobec faktu ubiegania się o przyjęcie w poczet uczniów czy studentów polskich placówek edukacyjnych. Np. uczestnicy grupy 1 – *Elity* pozaeuropejskie zwrócili uwagę na fakt, iż żaden z zapisujących ich dzieci do szkoły dyrektorów nie poruszał kwestii legalności pobytu. Uczestnicy wszystkich grup dyskusyjnych podkreślali życzliwe zainteresowanie dyrektorów placówek oświatowych, uprzejmość, brak biurokracji. Zdarzały się także przypadki zaangażowania dyrekcji szkół w załatwienie trudnych spraw życiowych tych rodzin, których dzieci uczyły się w danej szkole. Wspomina respondentka z Armenii: *Chodzili do szkoły w Pruszkowie nr 1. Tam pani dyrektorka bardzo była uprzejma... ona starała się każdym sposobem jakby działać na Urząd Miejski, żeby nasza rodzina otrzymała mieszkanie.*⁶⁴

Stosunek administracji placówek edukacyjnych do uczniów i studentów

O dużej życzliwości administracji polskich uczelni wspominali absolwenci i aktualni studenci. Dobrym przykładem może tu być opowieść respondenta z Wietnamu, absolwenta polskiej uczelni: *Urzędniczkę uczelnianę pomagały ukrywać różne fakty przeciwko ambasadzie... Podam jako przykład to, że dopiero jak się zdobyło konkretne wyniki, to można było wyjechać na urlop (do kraju). A więc panie w Dziekanacie można powiedzieć fałszowały, żeby można było uzyskać zgodę na wyjazd.*⁶⁵

Natomiast aktualni studenci zwrócili uwagę na kwestie braku dokładnej informacji o przysługujących studentom cudzoziemcom prawom i obowiązkach. Na szczęblu Wydziałów nie ma osób wyodrębnionych spośród ogólnej administracji ds. studentów obcokrajowców, bądź jeżeli są to nie pełnią należycie swoich obowiązków. W tej kwestii przeważała opinia, którą trafnie oddaje wypowiedź respondentki z Albanii: *Teoretycznie jest, ale praktycznie nie ma. W ogóle to nie działa. Sam musisz sobie dawać radę.*⁶⁶

Uczestnicy studenckiej grupy fokusowej zwrócili uwagę na zjawisko nierównego traktowania studentów obcokrajowców przy przyznawaniu miejsc w akademikach. I tak dla przykładu na Uniwersytecie Warszawskim panuje tendencja do mieszania studentów polskich

⁶⁴ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁶⁵ tamże

⁶⁶ Raport cząstkowy z grupy W2 - Studenci

z zagranicznymi, jednak w domu studenckim o najwyższym standardzie kwaterowani są prawie wyłącznie studenci z krajów Zachodnich. Z relacji studenta Politechniki Warszawskiej wynikało, że studentom cudzoziemskim o odmiennym wyglądzie przydziela się pokoje tylko w jednym akademiku zwanym popularnie „Alcatraz”: (...) *żeby nie pomieszać z Polakami ... To znaczy ludzi ze Wschodu to pomiesząją. Rosja, Ukraina to mieszkają wszędzie. A Wietnamczyków, Albańczyków, z Afryki ludzi – nie. ... I dlatego nie mamy wyników (w nauce) w ogóle* (Respondent z Albanii).⁶⁷

Z kolei studenci zagraniczni Akademii Medycznej dostają miejsca w akademiku nowym, ale droższym. Studentka Akademii Medycznej (Respondentka z Zimbabwe) zwróciła uwagę, że nie wszystkich studentów z zagranicy na to stać.

Natomiast zarówno relacje uczniów warszawskich szkół, jak też relacje respondentów mających dzieci w wieku szkolnym nie informowały o jakichkolwiek przejawach dyskryminacji uczniów cudzoziemskich ze strony pracowników administracji zarówno w Warszawie jak i w Lublinie czy Zielonej Górze.

Stosunek nauczycieli, profesorów, kadry nauczającej do uczniów i studentów

Stosunek kadry nauczającej w polskich placówkach edukacyjnych do uczniów i studentów oceniony został przez znakomitą większość respondentów bardzo pozytywnie.

Z wypowiedzi studentów – obcokrajowców wynika, że wykładowcy traktują ich bardzo życzliwie.: *Bardzo pozytywne jest podejście profesorów na uczelni (...) Nigdy nie spotkałem się z jakimś negatywnym odebraniem albo jakąś negatywną reakcją...Bardzo jest pozytywnie. ... Im zależy bardzo, żeby mi dobrze szło* (Respondent z Wietnamu)⁶⁸ to typowe wypowiedzi studentów. Rozumieją ich trudności językowe i dlatego nierzadko na egzaminach wręcz obniżają wobec nich swoje wymagania: *Używają prostszy język. Łatwiejsze pytania czasem....* (Respondent z Wietnamu)⁶⁹. Większość uczestników badania wyrażała zadowolenie z takiego „nierównego” traktowania, a tylko jedna respondentka przyznała, że wolałaby, aby wymagania były takie same jak w stosunku do polskich studentów.

Przypadki dyskryminującego traktowania studentów z zagranicy przez nauczycieli należą do rzadkości, ale się zdarzają. Taki przypadek opisał student z Politechniki Warszawskiej: *W zeszłym semestrze trafiłem do prowadzącego... o którym sami Polacy mi*

⁶⁷ tamże

⁶⁸ tamże

⁶⁹ tamże

powiedzieli, że nie lubi obcokrajowców. Mam nazwisko arabskie... I pisałem ten egzamin pięć razy. I przed egzaminem on podchodził do mnie i pytał „Rezygnujesz”? (Respondent z Albanii)⁷⁰.

Uczniowie ze szkół warszawskich nie spotkali się z przypadkiem dyskryminacji ze strony swoich nauczycieli. Dwoje respondentów z warszawskiej grupy W3 – *Elity* europejskie zwróciło uwagę na przypadki „spieć” na tle konfesyjnym. Respondent z Bułgarii mówił o swoich doświadczeniach jako prawosławnego ucznia, który w katolickiej grupie rówieśniczej wyróżniał się swoją odmiennością wyznaniową, ale jak sam stwierdził *nie była to dyskryminacja tylko troska o zbłąkaną duszę*⁷¹. Z kolei Respondent z Austrii interweniował w sytuacji złego potraktowania jego córki przez nauczycielkę religii w szkole z powodu jej bezwyznaniowości⁷². Tak więc dwoje respondentów zetknęło się z przypadkami nietolerancji wyznaniowej. Inny respondent (z Gruzji) podkreślił z kolei wagę tolerancji w szkole swojej córki, która należąc do grona Świadków Jehowy nigdy nie spotkała się z żadnymi przejawami dyskryminacji. Godnym odnotowania jest fakt, że w Lublinie, gdzie można mówić o bliskości geograficznej z prawosławiem i relatywnie dużym wpływie kultury Wschodniej, nie odnotowano żadnych przypadków konfliktów w szkołach, na tle przynależności do innego niż katolickie wyznania. Znakomita większość rodziców podkreślała wysokie osiągnięcia w nauce swoich dzieci, należących nierzadko do grona najlepszych uczniów. Tak było w przypadku respondentów badanych we wszystkich miastach.

Problemy z jakimi zetknęli się rodzice w relacji z nauczycielami należały generalnie do typowych trudności jakich doświadczają polscy rodzice (różnice zdań co do sprawiedliwej oceny wiedzy ucznia, jego zachowania w szkole, reakcji nauczyciela wobec wyrażania przez uczniów własnej opinii itp.)

Treść programów szkolnych i efektywność nauczania

Rodzice cudzoziemcy widzą te same mankamenty polskiej szkoły co polscy rodzice. Niespójny program nauczania, niedokszałceni nauczyciele, tradycyjne metody nauczania, niska efektywność kształcenia. Uczestnicy grupy W1 – *Elity* nieeuropejskie zwrócili uwagę na obecność akcentów ksenofobicznych w programach nauczania. Chodzi tutaj o

⁷⁰ tamże

⁷¹ Raport cząstkowy z grupy W3 - *Elity* europejskie (European Highly Educated)

⁷² tamże

przekazywanie stereotypów dotyczących osób o odmiennym niż biały kolorze skóry. W przedszkolach i szkołach popularne są piosenki przedstawiające osoby o ciemniejszej karnacji skóry jako głupsze od białych, infantylne w swoich zachowaniach, a nawet mieszkające na drzewach: *Ja ostatnio byłem na takiej konferencji, gdzie była taka ilustracja, że na drzewie Afrykańczyk i małpa i coś takiego. To jest książka, z której dzieci uczyły się w szkole. Ja mówię, że to jest bardzo straszne. Dlaczego ludzie myślą, że ludzie są małpa, czy coś takiego?* (Respondent z Kamerunu)⁷³. Mówi Respondentka z Libii: *Mój syn chodzi do przedszkola polskiego i on wrócił zdenerwowany i zapytałam jego dlaczego. <W przedszkolu mówili – murzynek Bambo > Zapytałam Pani co to znaczy a ona powiedziała, że w przedszkolu nauczyli „Murzynek Bambo w Afryce mieszka”⁷⁴*

Temat ten wywołał ożywioną dyskusję i liczne kontrowersje. Wszyscy byli zgodni, że tolerowanie takich treści w programach szkolnych powoduje, że dzieciom jest wpajane przepełnione negatywnymi stereotypami spojrzenie na cudzoziemców (o odmiennym kolorze skóry). Jednak zdaniem respondenta z Japonii: *nie powinno zabraniać się takich publikacji, bowiem groziłoby to wprowadzeniem cenzury*⁷⁵. Problem ten nie znalazł odzwierciedlenia w żadnej innej grupie fokusowej.

⁷³ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁷⁴ tamże. Równocześnie wyjaśnienia wymaga, że istotnie jest taki bardzo stary wiersz napisany dawno przez znanego poetę, który znają całe pokolenia Polaków, bo kiedyś był umieszczony w Elementarzu, podstawowej książce nauczającej przez cały okres Polski Ludowej języka polskiego w pierwszej klasie. Obecnie istnieje wiele podręczników szkolnych, nauczyciele mogą wybierać między różnymi propozycjami i wiersz „Murzynek Bambo” rzadko znajduje się w podręcznikach podstawowych.

⁷⁵ tamże

VI. Dyskryminacja instytucjonalna: policja, straż miejska, kontrolerzy biletów, urząd wojewódzki, służba zdrowia

Wielu badanych mówiło także o swoich doświadczeniach z innymi – poza obszarem pracy i edukacji - instytucjami, z którymi kontakt jest nieunikniony. Szczególnie istotny dla grupy W6 – Europejskie warstwy gorzej wykształcone był temat relacji służby kontrolne – cudzoziemiec. Warto podkreślić, że w tej grupie znajdowali się przybysze ze Wschodu – Ukrainy, Rosji, Białorusi, Litwy, a więc krajów, które ze względu na wcześniejszą przynależność do Związku Radzieckiego, ciągle jeszcze kojarzone są z nieakceptowanym systemem komunistycznym i stosunek do obywateli tych krajów obciążony jest negatywnymi stereotypami z niezbyt przecież jeszcze odległej przeszłości. Prezentacja tych opinii wydaje się niezwykle ważna, jako iż emigranci ekonomiczni z tego obszaru stanowią liczną i ciągle rosnącą grupę cudzoziemców, i mamy w tym przypadku do czynienia jakby z podwójną dyskryminacją; dotyczą ich bowiem ewentualne przejawy dyskryminacji, które skierowane są generalnie do wszystkich *obcych*, ale także inne, specyficzne, stanowiące jakby karę za to, że pochodzą oni z krajów stanowiących kiedyś państwo – hegemonia Związek Radziecki, który narzucił Polsce komunizm i pozbawił Polaków swobód demokratycznych i dostępu do cywilizacji Zachodniej. Należy także powiedzieć, że większość respondentów tej grupy pracowała nielegalnie, korzystała z publicznych środków transportu i relatywnie często doświadczała kontaktów z przedstawicielami służb porządkowych i kontrolnych. I tak jedna osoba zwróciła uwagę na organizowane przez Straż Miejską (samorządowe służby porządkowe o nieco mniejszych uprawnieniach niż policja) *obławy*, mające na celu sprawdzenie, czy cudzoziemiec posiada paszport. Według tej relacji, obcokrajowcy bywają zabierani przez straż miejską na policję, a przypadku stwierdzenia braku ważnego paszportu muszą zapłacić karę lub w terminie 7 dni opuścić Polskę.

Wiele negatywnych opinii wygłoszono pod adresem policjantów; brak szacunku do cudzoziemców ze Wschodu, cudzoziemców o innym kolorze skóry, lekceważące i poniżające traktowanie kobiet – sugestie słowne, żarty, sugerujące, że świadczą usługi seksualne - zatrzymanie bez powodu.⁷⁶ Wątek lekceważenia kobiet cudzoziemek poruszyły nie tylko kobiety z Ukrainy, Rosji czy Białorusi.⁷⁷ Mówiła o tym także respondentka z Mongolii: *Mnie*

⁷⁶ Raport cząstkowy z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

⁷⁷ Niestety z taką dyskryminacją spotykają się także polskie kobiety. Postępowanie policji w przypadku zgłaszania przez kobiety przemocy domowej czy zgwałcenia często jest przyjmowane z niedowierzaniem, lekceważeniem, sugerowaniem, że „sama kobieta była temu winna” (mówią o tym m. in. dokumenty Centrum Praw Kobiet)

z policją spotkała taka dziwna reakcja. Zgubiłam karta pobytu i musiałam zgłosić i żeby zgłosić oni zrobili duże problemy(...) To oni od razu podejrzewali, że ja specjalnie udaję, że zostałam okradziona, a to nieprawda. Mieli mnie przesłuchać, ale nie zrobili tego, przestali na Wilczą (ulica). A na Wilczej powiedziałam, ja podlegam na tej rejonie, ja zgubiłam dokument. A oni się śmieli i zlekceważyli⁷⁸.

Także w sytuacji doświadczenia przez cudzoziemca o ciemnej skórze agresji fizycznej i zranienia przez napastnika, reakcja policjanta była lekceważąca. Opowiada respondent z Kamerunu: (...) *My byliśmy trzy metry od biura policji. I ja powiedziałem temu policjantowi, który tam stoi i tylko się śmieje – daj woda, bo ja muszę obmyć ranę na czole. Ja nie mam woda (odpowiada policjant) Ja mówię, ja chciałbym rozmawiać z szefem. On mówi szefa nie ma, ja mogę rozmawiać tylko przez domofon.*⁷⁹

Ta niewrażliwość policjantów przekłada się na działanie sądów: (...) *w Poznań był taki przypadek, wypadek samochodu, he was hit by the car i ten, który zrobił wypadek miał dobry adwokata i ten mówi, że to nie była klienta wina, bo ten Afrykańczyk był taki czarny, że go nie widział... Adwokat tak powiedział – wychodzi i nic nie widać... (Respondent z Kamerunu)*⁸⁰.

Negatywny stosunek policji do cudzoziemców nie jest dominującą normą. Wielu respondentów miało pozytywne doświadczenia z policją: *To było trzy tygodnie temu. Szliśmy na placu Trzech Krzyży. To było koło 9 wieczorem, tam jest Bank ING Śląski. Było nas trzech... stało tam dwóch ochraniarzy banku... mówią <idą mały po ulicy> Kolega zatrzymał się i zapytał czy to było do nas <tak, co wy tu robicie> Zdenerwował się, zawołał policję, w tym przypadku policja działała sprawnie i cała załoga ochraniarzy następnego dnia wywalona” (Respondent z Zambii)*⁸¹. Inny respondent doznał pomocy od policjantów gdy zepsuł mu się samochód: *Pytałem policjantów o pomoc. Ja zawsze jak nie wiem jak jechać pytam policję. Nie mogłem zapalić samochodu, przyszli, pomogli (Respondent z Ukrainy)*⁸². Jeszcze inny uczestnik wskazał, iż otrzymał pomoc od policjantki w cywilu, która była świadkiem kradzieży jego portfela przez cyganek: *Mogę powiedzieć coś pozytywnego o policji. Był taki przypadek, wszedłem do sklepu, oglądałem ubrania, chodziłem. Podchodzi kobieta w średnim wieku, mówi – nic Panu nie zginęło. Mówię, nie skąd. Niech Pan sprawdzi*

⁷⁸ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

⁷⁹ tamże

⁸⁰ tamże

⁸¹ Transkrypcja z grupy W5 - *Pozaeuropejskie warstwy gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

⁸² Transkrypcja z grupy W6 - *Europejskie warstwy gorzej wykształcone* ('European' Less Highly Educated)

w torbie. Ja sprawdziłem, nie ma portfela. Torba otwarta, coś tam było ze 200 dolarów i kilkaset złotych. Ona mówi – bądźcie spokojni, wyjdźcie ze sklepu, tam stoi policjant i zatrzymał Cyganki i coś tam mówi do mikrofonu w ubraniu. Jam mówię – kim Pani jest? Policjantka w cywilnym ubraniu. To było przyjemne spotkanie z policją. Jedyne za 12 lat. Rozmawialiśmy, zwrócili pieniądze. Podziękowałem. Dlaczego o tym mówię? Czasami nie widać tych policjantów. U nas, po stronie wschodniej, tej policji dużo, tu nie widać (Respondent z Rosji)⁸³. Respondentka z Armenii mówiła o życzliwym pouczeniu przez policjanta o potrzebie włączenia świateł w samochodzie, o uzyskiwaniu zawsze życzliwie – informacji dotyczących drogi⁸⁴.

Niezwykłe negatywnie ocenili respondenci z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone kontrolerów komunikacji miejskiej, którzy zdaniem rozmówców traktują cudzoziemców jako źródło dodatkowych dochodów: *Mama przyjechała na Zachodni. Tak samo powiedzieli – wysiadać, bo nie ma biletu na bagaż. Nie było gdzie kupić, nie wiedzieli, że u kierowcy można kupić bilet. Wsiadły w Centrum. Za budkami z jedzeniem wietnamskim powiedzieli, że trzeba zapłacić, wzięli łapówkę, nie pamiętam ile. Chcieli paszporty. Pokazali, wzięli, nie chcieli oddać, trzeba było zapłacić* (Respondent z Ukrainy)⁸⁵. Negatywny stosunek do pasażera cudzoziemca wynika tu nie zawsze z uprzedzeń do obcych, ale często z dającej poczucie bezkarności przewagi nad niepewną, bezradną i nie znającą realiów ofiarą. W większości pretekstem do zatrzymania cudzoziemca był brak biletu na bagaż. Zatrzymanym nierzadko proponowano załatwienie sprawy przy pomocy łapówki: *dawaj co masz i się rozejdziemy*, przy czym uzyskana od „jadącego na gapę” kwota niekoniecznie była niższa od przewidzianej kary. W razie ociągania się z płatnością pojawiały się często groźby skonfiskowania paszportu oraz kpiny i wyzwiska. Szczególnie drastyczna sytuacja przedstawiła respondentka z Litwy. Po wysadzeniu z tramwaju, mimo braku oporu z jej strony kontrolerzy prowadzili ją trzymając za ręce na pobliski komisariat, gdzie zażądali przeprowadzenia rewizji osobistej: *to byli kontrolerzy. Ponieważ jestem obcokrajowcem, to ze mną można zrobić, co chcą... Słów jakie usłyszałam od tych konduktorów nie przekazuję, bo nic sympatycznego... Byłam wszystkim... Gdyby mogli, sami by mnie rozebrali...*⁸⁶

W jednym z wywiadów pogłębionych pojawił się wątek złego traktowania cudzoziemców przez Urząd Wojewódzki, do którego trafiają cudzoziemcy ubiegający się o

⁸³ tamże

⁸⁴ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁸⁵ Transkrypcja z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

⁸⁶ tamże

legalizację pobytu. Mówi respondentka z Armenii: *województwo warszawska to taka instytucja gdzie jakby pracują wyjątkowo wyszkolone ludzie, żeby traktować obcokrajowców, żeby oni zawsze pamiętali, kim oni są, skąd przyjechali, gdzie jest ich miejsce... w urzędzie wojewódzkim przez tyle lat nie spotkałam żadnej przyjemnej osoby... tylko raz ... przez bardzo krótki czas pracował młody chłopak, który po prostu mnie dokładnie tłumaczył o co chodzi, co muszę robić, jak to robić, żeby jakby to poszło dalej, ta cała procedura... i ten miły chłopak pracował bardzo krótko, bo nie pasował do otoczenia. Następnego razu już go nie było...*⁸⁷. O złej pracy tego Urzędu mówił też respondent z Kongo: *Miałem 45 dni, aby przedłużyć kartę ... tam były straszne kolejki. Czekaliśmy na zewnątrz prawie 3 godziny... jak tylko byliśmy w środku to przyjęli 4 osoby. A ja byłem po godzinie 10, czekałem godzinę i zamknęli drzwi. Mówili, że nie możemy przyjąć sprawy tego dnia, trzeba przyjechać następnego. Znowu się obudzę o 6, stoję w kolejce...*⁸⁸

Znacznie lepszy obraz stosunku do cudzoziemców przedstawiają opinie respondentów o instytucjach służby zdrowia. Postawy lekarzy wobec cudzoziemców są bez zarzutu: *Nie ma żadnych problemów, bo lekarze są pracując wdzięczni trochę. Oni są przychylni, nie mają żadnych problemów z tym, że dzieciak jest na przykład z Ukrainy. Także bardzo dobrzy ludzie* (Respondent, uczeń z Ukrainy)⁸⁹. Jednakże respondenci zwracali uwagę na te mankamenty organizacji świadczeń medycznych, jakie są udziałem wszystkich mieszkańców Polski: dezinformacja, kolejki, niemożność skorzystania z pomocy specjalistów bez skierowań od lekarzy pierwszego kontaktu. Studenci skarżyli się na brak wiedzy urzędników w przychodniach zdrowia na temat zasad dostępu studentów zagranicznych do świadczeń medycznych po reformie służby zdrowia. Zwrócono również uwagę na to, że studenci zagraniczni niepolskiego pochodzenia⁹⁰, aby mieć prawo do opłacania składek na ubezpieczenia zdrowotne, muszą najpierw wpłacić wysoką opłatę wstępną, na którą często ich po prostu nie stać: *Za to, że nie byłeś ubezpieczony musisz wpłacić jakieś 1300 zł (300 EURO) (...), a poza tym musisz płacić składki co miesiąc* (Respondentka z Albanii)⁹¹. Z tego powodu zdarza się, że się nie ubezpieczają, a przez to ryzykują, że w razie choroby lub nagłego wypadku mogą mieć problemy z pokryciem kosztów leczenia.

⁸⁷ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

⁸⁸ Transkrypcja z grupy W5 - *Pozaeuropejskie warstwy gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

⁸⁹ Transkrypcja z grupy W4 - *Uczniowie*

⁹⁰ uczelnie są zobowiązane do opłacania składek na ubezpieczenia zdrowotne za studentów uznanych za osoby polskiego pochodzenia

⁹¹ Raport cząstkowy z grupy W2 - *Studenci*

VII. RASIZM I SKRAJNA PRAWICA

Analiza przejawów rasizmu, czy też ksenofobii dotyczyła dwóch obszarów, mianowicie postaw partii politycznych i polityków wobec problemów cudzoziemców w Polsce oraz obrazu cudzoziemców w mediach.

Politycy, partie polityczne wobec cudzoziemców

Analizując polską scenę polityczną uczestnicy badań fokusowych w Polsce nie dostrzegali żadnych ugrupowań, które swoje istnienie opierają na hasłach ksenofobicznych. Osoby najlepiej zorientowane w polskiej scenie politycznej (Respondent z Japonii i respondent z Wietnamu) z grupy W1 – *Elity* pozaeuropejskie dostrzegały tylko pojedyncze wystąpienia polityków, które można uznać za rasistowskie czy ksenofobiczne, ale jak twierdzili, nie spotkały się one z szerokim odzewem społecznym. *Takie problemy były, ale w sejmie poprzedniej kadencji. Głosy ksenofobiczne się pojawiały, ale nie były eksponowane. To były takie pojedyncze wypowiedzi, ale one są w stenogramach sejmowych*” (Respondent z Wietnamu)⁹²

Respondent z Japonii wskazał na ugrupowania polityczne, w których relatywnie najwięcej jest polityków niechętnych cudzoziemcom: *W kontekście ksenofobii, to chyba nie ma jakichkolwiek pretensji, jeśli chodzi o kraje afrykańskie czy azjatyckie. Ja dość z bliska obserwuje tych ludzi i jest tam parę takich, którzy wyszli z pewnego antysemityzmu i korelująca z tym ksenofobia, że Polska to kraj katolików....Nie można powiedzieć partie jako całość, ale np. parę osób w Lidze Polskich Rodzin, z Samoobrony też. To jest raczej grupa ... gdzie najwięcej procentowo to chyba w Polskim Stronnictwie Ludowym, bo to jest niestety takie środowisko...*⁹³ Także w grupie studenckiej jedna osoba wskazała na Ligę Polskich Rodzin i Samoobronę jako te partie, którym zdarza się wypowiadać w tonie ksenofobicznym (Respondent z Białorusi)⁹⁴.

Dość często wyrażano opinie, że polscy politycy nie angażują się w sprawy cudzoziemców: *Jeśli chodzi o polityków, to politycy jeszcze nie w takim stopniu są zaangażowani w sprawach cudzoziemców. Tak mi się wydaje, że oni obserwują reakcje różnych środowisk. Nie chcą za dużo rozmawiać o problemach cudzoziemskich* (Respondent z

⁹² Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁹³ tamże

⁹⁴ Transkrypcja z grupy W2 - Studenci

Wietnamu)⁹⁵. Zdaniem respondenta politycy nie interesują się cudzoziemcami, *bo im się to nie opłaca*, a nawet jeżeli im się zdarza deklarować otwartość na obcokrajowców, w rzeczywistości *rozpatruje się ich jako jakieś negatywne zjawisko* (Respondentka z Albanii)⁹⁶.

Spośród pozaparlamentarnych ugrupowań quasi-politycznych wrogich cudzoziemcom wymieniono skinheadów, ale w opinii badanych jest to w Polsce grupa nieliczna i nie stanowi dla cudzoziemców dużego zagrożenia. Zdaniem respondenta z Kamerunu: *polscy urzędnicy są bardziej niebezpieczni niż skinheadzi*⁹⁷.

Obraz cudzoziemców w przekazie medialnym

W dyskusji nad rolą polskich mediów w kształtowaniu obrazu cudzoziemców pojawiło się kilka wątków. Jeden z nich wskazuje na *sensacyjne* podejście do cudzoziemców, zwracanie uwagi na inność kulturową, wyrażanie zdziwienia co do ich obszaru aktywności. Przykładem takiego podejścia jest opis wizyty dziennikarzy w klinice medycyny naturalnej, którą prowadzi respondentka z Mongolii: (...) *przyjechali do nas dziennikarze z telewizji (...), że oni robią taki (program) < W głowie się nie mieści > Czyli jest to obrażające, że my jesteśmy <w głowie się nie mieści> . Ten Polak powiedział, że oni chcą pokazać orientálną kulturę. Ale oni szukali trochę sensacja, że tam źle, narzekanie takie (...) i akurat mamy pacjentów, i zapytali się pacjentów, czy to, że chodzi pani do lekarzy medycyny naturalnej, czy sąsiadka się śmieje z Pani. Pytania tego typu. Takie tendencyjne, ale mimo wszystko nasi pacjenci byli zadowoleni, żadnych negatywnych.*⁹⁸

Inny wątek dyskusji wskazywał na *powierzchność polskich mediów w prezentowaniu tematów związanych z cudzoziemcami, brak dociekania prawdy, rzetelnej wiedzy na ten temat*. Mówi respondent z Wietnamu: *oni to mają zły sposób reagowania na istnienie cudzoziemców w Polsce. Zależy od każdego osobistego dziennikarza (...) oni nie mają pewność zachowania dla cudzoziemców. Co oni piszą, oni nie mają pewności. Oni nie mają wiedzy. Nawet żartujemy, że oni porównują cudzoziemców jak tam w filmach amerykańskich. Oni wyobrażają sobie cudzoziemca jak jako mafiozo... ostatnio pojawili się nierzetelni dziennikarze i jakby brak sondowania tematu i badania*⁹⁹.

⁹⁵ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁹⁶ Transkrypcja z grupy W2 - Studenci

⁹⁷ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

⁹⁸ tamże

⁹⁹ tamże

Kolejny ciekawy aspekt, który ma przełożenie na przekaz medialny dotyczy *braku woli politycznej w kwestii kształtowania prawdziwego obrazu cudzoziemców*. Zwrócił na to uwagę respondent z Kamerunu: *Tak, jest dużo stereotypów, które funkcjonują... Ja współpracuję z (nazwa gazety)... i ja wiem jak funkcjonują tu media w Polsce. Z jednej strony to nie jest jego wina, bo jeśli nie ma dobrej woli politycznej... Są dużo bardzo dobrych dziennikarzy, którzy chcą zrobić coś dobrego. Np. robią badania, aby przygotować artykuł, ale w ostatniej minucie jest tak, że tego artykułu nie będzie*¹⁰⁰.

Mimo tych niedostatków media są traktowane jako ważny podmiot postrzegający w ogóle problem cudzoziemców w Polsce, co jest szczególnie ważne w sytuacji nikłego zainteresowania polityków tą kwestią. Mówi respondentka z Armenii: *Ja bardzo popieram tych reporterów, którzy ostatnio zgłosili ten problem (cudzoziemców), ponieważ ze strony polityków ta sprawa jest zaniedbana. I teraz te reportery starają się zwracać ich uwagę na to żeby patrzyli, że istnieje ten problem. To nie jest problem jednego człowieka czy dziesięciu. To są tysiące ludzi, którzy naprawdę potrzebują pomocy, które jak ślepy przyszli tutaj*¹⁰¹.

Do rzadkości należą programy, w których znajdują się treści rasistowskie. Wspomniano nieistniejący już program telewizyjny WC Kwadrans (prowadzony przez dość kontrowersyjnego dziennikarza, który zapraszał gości i rozmawiał z nimi na bieżące tematy polityczne, społeczne, kulturalne), czy wypowiedzi, które zdarzyły się w Radiu Maryja (największe katolickie radio w Polsce, również budzące pewne kontrowersje, także wśród katolików). Dobrym programem jest „Porozmawiajmy” w TV Polonia (w którym zaproszone osoby dzielą się swoimi przemyśleniami na różne tematy dnia codziennego), są programy w telewizjach lokalnych np. w Białymstoku dla mniejszości narodowych. Natomiast generalnie formułowano potrzebę większego zainteresowania mediów problemami, których doświadczają cudzoziemcy w Polsce podejmując próbę budowania tutaj swojej egzystencji i kształtowania przez media wyważonego, prawdziwego, pozbawionego stereotypów obrazu cudzoziemców.

Jako przejaw braku poprawności, respondent z Zambii wymienił (choć raczej w żartobliwym tonie) koncentrację uwagi korespondentów sportowych na kolorze skóry polskich sportowców (o ile nie są biali): *ja jako człowiek, który często ogląda telewizor, szczególnie sport, usłyszeć komentatorzy zagraniczni i porównać z naszymi komentatorami. Mamy kolorowy telewizor, po co przypomnieć: o, Olisadebe, czarny napastnik Polski. A jak*

¹⁰⁰ tamże

¹⁰¹ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

*Świerczewski ma piłkę nie mówi: o, biały napastnik Polski*¹⁰². Należy jednak zaznaczyć iż czarnoskórzy sportowcy należą w Polsce do rzadkości i najpewniej stąd biorą się takie komentarze.

¹⁰² Raport cząstkowy z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

VIII. STRATEGIE RADZENIA SOBIE Z DYSKRYMINACJĄ

Najbardziej dokuczliwa i brzemienna w skutki dla cudzoziemców jest niechętna, niezyczliwa, niekompetentna postawa polskich urzędów i urzędników. Utrudnia załatwienie spraw formalnych dotyczących legalizacji pobytu, stabilizacji zawodowej, niezależnego statusu. Kontakt z urzędem jest powodem licznych frustracji i poczucia dyskryminacji. Reakcja na „opór” biurokracji jest różna: szukanie oparcia u swoich rodaków, zaprzyjaźnionych Polaków, korzystanie z pomocy prawników, poznawanie na własną rękę przepisów prawnych i pokonywanie urzędników znajomością swoich praw, zakładanie stowarzyszeń i organizacji reprezentujących interesy określonych grup cudzoziemców. ...*i one (urzędy) zawsze interpretują na niekorzyść, dużo częściej i duża część naszych rodaków musi pisać odwołania za pomocą prawników i dopiero druga instancja albo ponowne rozpatrzenie...* (Respondent z Wietnamu)¹⁰³ (...) *bo ja chodziłem do Fundacji Helsińskiej i oni pisali tam odwołanie do urzędu tam, do ministra i wtedy tam dopiero moja żona i synek dostali tutaj pobyt* (Respondent z Wietnamu)¹⁰⁴ to charakterystyczne wypowiedzi Wietnamczyków, którzy opisywali swoje sposoby radzenia sobie z urzędami. Środowisko Wietnamczyków ma też w Warszawie swoje Stowarzyszenia: *Te stowarzyszenia ... że to jest integracja całego środowiska, pomagają sobie nawzajem, ułatwiają kontakty, integrację ze społeczeństwem polskim, ale działają w obrębie społeczności wietnamskiej więcej niż działalność ze społeczeństwem polskim, tu mało, mało aktywne (...)* (Respondent z Wietnamu)¹⁰⁵ O potrzebie tworzenia stowarzyszeń pomagających cudzoziemcom w pokonywaniu trudności urzędowych mówili także często respondenci z Ukrainy, Białorusi, Rosji, Armenii¹⁰⁶.

Strategią radzenia sobie z trudnościami w znalezieniu pracy w polskich firmach czy instytucjach, niemożności wykonywania wyuczonego zawodu, jest prowadzenie własnej działalności gospodarczej, zakładanie małych firm: *Pochodzę z Mongolii. W Polsce przebywam 10 lat. Z zawodu jestem prawnikiem. Nie mam możliwości pracować w zawodzie. Prowadzę firmę medyczną...* (Respondent z Mongolii)¹⁰⁷; *Pochodzę z Senegal. Jestem teraz na studiach doktoranckich. Prowadzę własną działalność gospodarczą. Zajmuje się rzeźbami,*

¹⁰³ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

¹⁰⁴ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W5 - Pozaeuropejskie warstwy *gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

¹⁰⁵ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (1) - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

¹⁰⁶ Transkrypcja z grupy L1 - Lublin, Grupa swobodna

¹⁰⁷ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

sztuka afrykańską (Respondent z Senegalu)¹⁰⁸; *Jestem z Japonii. ... w tym roku mija 30 lat od mojego wstąpienia na ziemi polskiej...* Prowadzę w tej chwili firmę konsultingową. Obecnie zajmuje się głównie problemem emisji gazów cieplarnianych. Zajmuje się doradztwem ekologicznym... (Respondent z Japonii)¹⁰⁹. Jednak prowadzenie własnych firm jest charakterystyczne dla ludzi z wyższym wykształceniem, przebywających w Polsce od wielu lat.

W pokonywaniu barier formalnych pewną rolę odgrywają także metody „przekupywania” urzędników. Nie jest to zjawisko częste, tym niemniej miało miejsce w doświadczeniu kilku respondentów. Na ogół jest postrzegane negatywnie. Godnym odnotowania jest opinia respondenta z Austrii, który tę strategię widzi w kategoriach szansy, na pokonanie biurokratycznych barier: *Proszę jechać do Austrii i załatwić pobyt (...) do Szwajcarii i spróbować tam załatwić... do Niemiec... Chwała Bogu, że są drogi (...) że można podkupić kogoś, bo w Austrii nie przekupuje się nikogo, ale pani też nic nie załatwi (...) Ja uważam, że jest to pewna zaleta, choć to absurdalnie brzmi, że są jakieś drogi (...) i te tragedie, które codziennie na tym lotnisku we Frankfurcie się dzieją, które dzieją się z azylantami z Austrii są koszmarne, bo tam nie ma drogi*¹¹⁰.

Ważną strategią w pokonywaniu trudności urzędowych jest interwencja zaprzyjaźnionych Polaków: *Miałem zagraniczne pieniądze, chciałem rozmiąć na złote. To oni mi mówili, że nie mogą. Pytałem dlaczego, bo Pan nie jest Polakiem. Musiałem przyjeżdżać z narzeczoną, nie wymagali jakiś specjalnych dokumentów, zobaczyli, że jest Polka i rozmięli pieniądze* (Respondent z Kongo)¹¹¹.

Wielu respondentów wysoko oceniło pomoc Polaków w znalezieniu pracy – zarówno legalnej jak i nielegalnej: *jak wynajmowałam mieszkanie w Pruszkowie to moja gospodyni proponowała mnie znaleźć pracę w pruszkowskiej firmie. Ja zgłosiłam się, to mnie od razu wzięli do pracy* (Respondentka z Armenii)¹¹²; *Ten Pan co się nim opiekuje. Poszłam z nim do urzędu załatwić pobyt czasowy i traktowali nas bardzo miło i fajnie. Nie miałam kłopotów. Jak bym poszła sama może inaczej by poszło* (Respondentka z Rosji)¹¹³; *Próbowałam dwa*

¹⁰⁸ tamże

¹⁰⁹ tamże

¹¹⁰ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

¹¹¹ Transkrypcja z grupy W5 - *Pozaeuropejskie warstwy gorzej wykształcone* ('Non-European' Less Highly Educated)

¹¹² Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W1 (2) - *Elity pozaeuropejskie* ('Non-European' Highly Educated)

¹¹³ Transkrypcja z grupy W6 - *Europejskie warstwy gorzej wykształcone* ('European' Less Highly Educated)

lata załatwić firmę – pomogła mi jedna Polaczka, która znała wszystko bardzo dobrze, bo sama miała firmę. Jakby nie ona, to jeszcze bym załatwiał (Respondent z Białorusi)¹¹⁴.

Dobłą formą reakcji na agresję słowną wydaje się być poczucie humoru i trafna riposta. Opowiada respondent z Wietnamu: *kolega mój pracował przy takiej studni, jeden wyłazi ze studni i mówi <jesteś murzyn>. A on do niego <to ty jesteś murzyn, bo ty jesteś robot. A ja jestem inżynier. Co ty na to?¹¹⁵. Ale na to mogą sobie pozwolić cudzoziemcy, którzy dobrze znają język .*

Jeszcze inną strategią jest perfekcyjne opanowanie języka polskiego, bądź dobra znajomość języka angielskiego, którym można się posługiwać w środkach komunikacji miejskiej czy na ulicy bez obawy, że pasażerowie niechętnie zareagują na język rosyjski. Opowiada respondentka z Rosji: *Jak przyjechał mój przyjaciel z Izraela, rosyjskojęzyczny, to mówię <wiesz co Jura? Nie gadajmy tu na Pradze (dzielnica Warszawy) po rosyjsku, bo może być niedobrze ponieważ są uwagi takie uszczypliwe, niedobre tego typu „O Ruski”¹¹⁶*

Strategią ważną była też wytrwałość, konsekwencja w dochodzeniu do celu, poznawanie przepisów prawnych: *tylko cierpliwością i uporem można wszystko załatwić. Ja grzecznie i konsekwentnie wymagałem swoje prawa, które przeczytałem, nauczyłem się ich (Respondent z Bułgarii)¹¹⁷.*

¹¹⁴ tamże

¹¹⁵ Raport cząstkowy z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

¹¹⁶ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie (European Highly Educated)*

¹¹⁷ tamże

IX. MOŻLIWOŚĆ WIELOKULTUROWEGO OBYWATELSTWA

Wizja wielokulturowego społeczeństwa polskiego dotyczy raczej odległej przyszłości. Temat ten zresztą budził duże zakłopotanie u respondentów i chyba trudność w formułowaniu sądów mających przecież charakter prognostyczny. Relatywnie mało respondentów wypowiedziało się w tej kwestii: *bo to jest homogeniczny kraj narodowy. No bo jesteśmy 1% cudzoziemców* (Respondent z Austrii)¹¹⁸. Jednakże wśród wypowiedzi, które dotyczyły tej kwestii pojawiły się dwie płaszczyzny dyskusji, wskazujące na konieczne *drogi* dochodzenia do wielokulturowości. Pierwsza z nich dotyczyła działań politycznych i to zarówno w obszarze programu politycznego Rządów RP jak też rozstrzygnięć o charakterze formalno-prawnym. Respondenci twierdzili, iż temat „cudzoziemcy” powinien znaleźć się w dyskursie politycznym, Polska jako kraj powinna czytelnie określić swój stosunek do cudzoziemców: *Oni nie mają dużo uwagi* (Respondent z Wietnamu)¹¹⁹; *Oni dużo nie wiedzą* (Respondent z Japonii)¹²⁰. Nie ma spójnej polityki wobec tej grupy mieszkańców Polski, a dokonywane zmiany ustawowe są dorywcze i wprowadzane bez konsultacji z zainteresowanym środowiskiem. *A cudzoziemcy, którzy są w Polsce mogliby też trochę aktywniej... .. nie aktywnie działają mieć lobbying, żeby zaistnieć w świadomości społecznej* (Respondent z Wietnamu)¹²¹. Jedną z dróg do normalności, prowadzącej do stabilizacji życiowej cudzoziemców w Polsce powinna być legalizacja pobytu: *w wielu krajach ... to jest praktykowane we Włoszech, że u obcokrajowców, którzy nie mają legalnego pobytu, a dają sobie radę, pracują uczciwie, dbają i zarabiają na swoje utrzymanie ... umożliwia się im legalizację pobytu... Czegoś takiego w polskim prawie jeszcze nie ma* (Respondent z Mongolii)¹²²; *Jeśli chodzi o politykę to musi być jak najszybciej załatwiona sprawa legalizacji. Jeśli nie to będą kłopoty nie tylko dla cudzoziemców, ale także dla władzy i społeczeństwa* (Respondent z Wietnamu)¹²³.

Drugi nurt dyskusji dotyczył obszaru „dialogu kultur”. I tutaj, jak wynika z dyskusji, wiele do zrobienia mają zarówno Polacy jak i cudzoziemcy. Poziom wiedzy wzajemnej jest niezwykle niski: *co mnie zastanawia, to to, że ta wspólnota kulturalna, ta wiedza co wzajem wiemy np. Austria – Polska, Polska – Austria jest przerażająco niska i coraz niżej*

¹¹⁸ tamże

¹¹⁹ Transkrypcja z grupy W1 - *Elity* pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

¹²⁰ tamże

¹²¹ tamże

¹²² tamże

¹²³ tamże

(Respondent z Austrii)¹²⁴; *jest to problem światowy, bo po prostu kiedy spotykam się z Amerykaninem, to oni mają zupełnie inną wiedzę, niż człowiek z Europy, Rosji czy Polski. Po prostu różne poziomy* (Respondent z Rosji)¹²⁵. Wiedza o innych kulturach jest kluczem do odrzucenia stereotypów, do zaakceptowania inności, a to z kolei ułatwia wyjście z izolacji: *Obie strony muszą dużo pracować. Mówię jako obcokrajowiec mieszkający w Polsce, my też musimy się bardziej otworzyć, do was, dać wam więcej kontrastów tutaj* (Respondent z Wietnamu)¹²⁶. A tymczasem, na dzień dzisiejszy brak jest wielokulturowości w Polsce i dla tych cudzoziemców, którzy jej doświadczyli czegoś żal: (...) *straciłem tę wielokulturowość, Szwajcarii nie straciłem, ale wielokulturowość . I bardzo za tym tęsknię...*” (Respondent ze Szwajcarii)¹²⁷.

¹²⁴ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

¹²⁵ tamże

¹²⁶ Zapis wywiadu indywidualnego w grupie W6 - *Europejskie warstwy gorzej wykształcone* ('European' Less Highly Educated)

¹²⁷ Transkrypcja z grupy W3 - *Elity europejskie* (European Highly Educated)

X. PODSUMOWANIE

Wypowiadając się o społeczeństwie polskim *w ogóle*, respondenci wyrażali zarówno opinie pozytywne jak i negatywne w kontekście stosunku do cudzoziemców. Warto jednak zaznaczyć, iż często woleli unikać uogólnień.

Zwłaszcza przybysze ze Wschodu mówili o niskim poziomie wiedzy i skłonnościach do generalizacji Polaków.

Ogólnie ujmując, jako kraj bardziej przyjazny cudzoziemcom, postrzegają Polskę osoby lepiej wykształcone i przede wszystkim z krajów zachodnich (ci ostatni czują się tu najczęściej bardzo dobrze). Osoby pochodzące ze Wschodu (zwłaszcza byłych republik ZSRR), a także z krajów azjatyckich i afrykańskich (zwłaszcza te gorzej wykształcone lub te, którym się nie powiodło) postrzegają Polskę jako kraj mniej tolerancyjny (szczególnie wobec osób wybranych narodowości albo o odmiennym kolorze skóry).

Warto jednak zaznaczyć, iż zwykle nawet negatywne doświadczenia nie są tak traumatyczne aby respondenci postrzegali Polskę jako kraj wyjątkowo wrogo nastawiony do cudzoziemców.

Wielu respondentów mówiło o pozytywnych doświadczeniach w kontaktach z Polakami, a zachowania negatywne traktowało często jako przejaw nietolerancji ale nie rasizmu: *Mi się wydaje, że brak akceptacji u Polaków jest. Nie rasizm, ale brak akceptacji.* Niektórzy, pomimo trudności i przykrości, jakich doświadczyli, mówili nawet, iż psychicznie czują się już Polakami, a Polska stała się ich drugą ojczyzną.

W kwestii dyskryminacji instytucjonalnej cudzoziemców w obszarze rynku pracy w Polsce rysują się wyraźnie następujące prawidłowości:

- z instytucjami rynku pracy – głównie urzędami pracy i ich personelem – mają na ogół kontakty osoby ubiegające się o zalegalizowanie swojego pobytu, znajdujące się w „zawieszeniu”, poszukujące legalnych źródeł dochodu; zła praca urzędów, brak rzetelnej informacji, niechętny stosunek urzędników, skazują tę grupę cudzoziemców na zatrudnienie w szarej strefie, co wiąże się z możliwością wielu nadużyć (np. nie wywiązywanie się pracodawców z warunków umowy, darmowe nadgodziny). Podejmowana przez nich praca ma niewiele lub nic wspólnego z poziomem ich wykształcenia i wykonywanym w kraju pochodzenia zawodem. Psycholog szkolny i technik żywienia zajmują się przykładowo opieką nad dzieckiem, fryzjerka sprzątaniami,

mechanik precyzyjny pracami konserwatorskimi. Dotyczy to przede wszystkim migrantów z byłego Związku Radzieckiego.¹²⁸

- osoby z legalnym statusem prawnym, wysokimi kwalifikacjami i wyższym wykształceniem nie poszukują zatrudnienia poprzez urzędy pracy; uzyskują zgodę na prowadzenie własnych – na ogół małych firm¹²⁹ - bądź o zgodę na ich zatrudnienie występuje zainteresowany pracodawca.
- przedstawiciele wolnych zawodów (naukowcy, artyści, dziennikarze, tłumacze) oraz personel kierowniczy przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym należą do grup uprzywilejowanych: albo nie muszą ubiegać się o zezwolenie o pracę albo też ich sprawy załatwiane są według odrębnych procedur. Np. trzech dziennikarzy (z USA, Szwajcarii i Niemiec) pracują dla czasopism mających siedzibę w USA czy w Europie Zachodniej i nie dotyczą ich obowiązujące procedury z uzyskaniem zezwolenia na pracę.¹³⁰

Należy podkreślić wysoką świadomość badanych – i to we wszystkich grupach – trudnej sytuacji na polskim rynku pracy. W opinii wielu respondentów, wysokie bezrobocie w Polsce stanowi jedną z kluczowych przyczyn trudności w legalizacji zatrudnienia cudzoziemców. Trzeba także zwrócić uwagę na fakt, że krytyka skierowana pod adresem organizacji pracy urzędów pracy oraz jakości pracy urzędników nie odbiega zasadniczo od opinii Polaków w tej kwestii.

Z kolei obraz instytucji edukacyjnych w opinii cudzoziemców jest znacznie, znacznie lepszy; tu można chyba powiedzieć, że jest to przyjazny świat dla cudzoziemców, a wskaźnikami potwierdzającymi tę tezę są:

- całkowita dostępność publicznych i bezpłatnych (poza przedszkolami, które także dla polskich dzieci są odpłatne) placówek edukacyjnych na wszystkich poziomach edukacji
- otwartość i życzliwość dyrektorów przedszkoli, szkół, władz uczelni wobec cudzoziemskich uczniów i studentów
- życzliwy i pozytywny (z nielicznymi wyjątkami) stosunek kadry nauczającej do uczniów i studentów cudzoziemców
- brak dyskryminacji w systemie ocen i osiągnięć uczniów cudzoziemców

¹²⁸ Raport cząstkowy z grupy W6 - Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)

¹²⁹ Prowadzone przez cudzoziemców firmy zajmują często niszowe segmenty rynku: bary, restauracje z kuchnią orientalną, biura tłumaczy, ośrodki medycyny naturalnej

¹³⁰ Raport cząstkowy z grupy W3 - *Elity* europejskie (European Highly Educated)

Wspomnieć należy także o postrzeganiu przez cudzoziemców tych samych niedostatków polskiej szkoły, które niepokoją polskich rodziców i decydują o niskim poziomie nauczania w szkołach publicznych; niedostatek dobrze wykwalifikowanych nauczycieli, niespójność programów szkolnych, tradycyjne metody nauczania. Zaznaczyć także należy, iż kilka razy cudzoziemcy wskazywali na obecność w programach szkolnych treści kształtujących negatywne stereotypy obcokrajowców o innym kolorze skóry oraz na bardzo sporadyczne przypadki nietolerancji na tle wyznaniowym

Można wskazać natomiast na obecność zjawiska dyskryminacji cudzoziemców pochodzących ze Wschodu (głównie z krajów byłego Związku Radzieckiego) oraz cudzoziemców o innym wyglądzie przez polskie służby mundurowe i innego typu służby kontrolne. Szczególnie niekorzystnie wypada obraz warszawskiej straży miejskiej i kontrolerów biletów. Pracownicy w nich zatrudnieni wykorzystują brak znajomości przepisów oraz niepewny status pobytu cudzoziemca i dopuszczają się ewidentnych nadużyć, przy równoczesnym poczuciu bezkarności. Rzadko kiedy bowiem ta kategoria cudzoziemców – ubiegająca się dopiero o legalny status, często zatrudniona w szarej strefie, nie dysponująca zapleczem finansowym i środowiskowym, podejmuje trud wyjaśnienia sprawy i dochodzenia swoich praw. Jednak trzeba tu powiedzieć, że pracownicy tych służb popełniają także wiele nieprawidłowości względem polskich obywateli; trudno zatem jednoznacznie stwierdzić na ile ich stosunek do cudzoziemców ma podłoże ksenofobiczne, na ile zaś jest sposobem ćwiczenia władzy wobec osób kontrolowanych (w tym wypadku po prostu słabszych i bardziej bezbronnych). W tym kontekście obraz pracy policji jest znacznie lepszy, mimo że zdarzają się przypadki ewidentnego przekroczenia uprawnień bądź zaniechania koniecznej interwencji. Gorzkie słowa pod adresem Urzędu Wojewódzkiego, gdzie następuje legalizacja pobytu stanowią uzupełnienie niemal „czarnego obrazu” polskich urzędów i pracujących tam urzędników. Ale jest to także jeden z głównych problemów, z którym borykają się obywatele polscy a równocześnie dowód na nieskuteczność reform administracji publicznej, przeprowadzanych w latach 90-tych w Polsce.

Polska nie jest krajem, w którym popularność zyskują hasła ksenofobiczne. Wszystkie przejawy nietolerancji, nieakceptacji, o których respondenci mówili charakteryzując kontakty z Polakami, wynikają z pewnych stereotypów wpisanych w warstwę kodów kulturowych i ujawniają się raczej w sytuacjach życia codziennego, niż na

mównicy sejmowej czy też w programach partii. Cudzoziemcy nie są celem ataków ugrupowań politycznych o zabarwieniu rasistowskim.

Charakteryzując polską scenę polityczną, respondenci wskazywali jedynie na pojedyncze osoby bądź grupy polityków - związanych zresztą z partiami o charakterze populistycznym i narodowym – gdzie dystans do obcych jest bardziej elementem ideologii niż programu działania. W programach polskich partii politycznych kwestia cudzoziemców ma znaczenie marginalne, a jeżeli pojawia się ten wątek to na ogół mieści się w kanonach politycznej poprawności. Dystans, a raczej obojętność polityków – jak nazywali to niektórzy respondenci – wobec problemów cudzoziemców jest jednak postrzegana jako unikanie niewygodnych tematów i nie sprzyja tworzeniu lepszych perspektyw dla budowania przyszłości w Polsce dla wielu – mniej lub bardziej zakotwiczonych w Polsce obcokrajowców. Z kolei media traktują sprawy cudzoziemców powierzchownie i jako element sensacji; nie pełnią więc roli edukacyjnej w pokonywaniu stereotypów kulturowych. Do rzadkości należą jednak publikacje czy programy o zabarwieniu rasistowskim.

Można wskazać na liczne strategie radzenia sobie z trudnościami, na jakie napotykają cudzoziemcy w Polsce. Strategie te dostosowane są do obszarów dyskryminacji a ich metody są uzależnione od statusu prawnego cudzoziemców, stanu wiedzy o polskich przepisach i nieformalnych układach, znajomości języka, izolacji etnicznej bądź integracji z Polakami, a także w jakimś stopniu od kraju pochodzenia. Najczęściej wymieniane strategie to: szukanie oparcia u swoich rodaków, zaprzyjaźnionych Polaków, korzystanie z pomocy prawników, poznawanie na własną rękę przepisów prawnych i „pokonywanie urzędników” znajomością swoich praw, upór i konsekwencja, zakładanie stowarzyszeń i organizacji reprezentujących interesy określonych grup cudzoziemców, samozatrudnienie – tworzenie małych firm, poznawanie języka polskiego, posługiwanie się językiem angielskim, a czasem także wręczanie łapówek.

Wielokulturowość to zadanie na przyszłość. Niewielka na dzień dzisiejszy liczba cudzoziemców, skomplikowane procedury związane z legalizacją pobytu, brak dialogu kultur to czynniki nie sprzyjające kształtowaniu wielokulturowości polskiego społeczeństwa.

STRESZCZENIE

W ramach programu Xenophob – Workpackage 2 w Polsce, przeprowadzono 8 zogniskowanych wywiadów grupowych: 6 w Warszawie (województwo mazowieckie), 1 w Zielonej Górze (województwo lubuskie), 1 w Lublinie (województwo lubelskie).

Grupy warszawskie zostały skategoryzowane (wzdłuż osi „Europejczycy” / ‘Nie-Europejczycy’ i ‘Lepiej’ / ‘Gorzej wykształceni’), pozostałe grupy były otwarte i wewnątrznie zróżnicowane. Wszystkie wywiady fokusowe przeprowadzono w profesjonalnych fokusowniach wyposażonych w sprzęt rejestrujący video i lustra weneckie. Liczebność grup wahała się od 7 do 12 uczestników.

Jako źródło informacji od respondentów, poza zogniskowanymi wywiadami grupowymi, posłużyły także kwestionariuszowe wywiady rekrutacyjne oraz swobodne wywiady indywidualne (pogłębione). Przeprowadzono 11 wywiadów indywidualnych; ponadto w grupie fokusowej uczniów wykorzystano technikę projekcyjną (test niedokończonych zdań).

Ogólnie ujmując, Polska jako kraj przyjazny cudzoziemcom, postrzegana jest przez osoby lepiej wykształcone, głównie z krajów zachodnich. Przybysze ze Wschodu (szczególnie byłego Związku Radzieckiego) oraz Afryki i Azji (zwłaszcza gorzej wykształceni lub ci, którzy nie odnieśli w Polsce sukcesu) postrzegają Polskę jako kraj mniej tolerancyjny.

Wielu respondentów mówiło o pozytywnych doświadczeniach w kontaktach z Polakami, których negatywne zachowanie było czasami nazywane nietolerancją ale nie rasizmem.

Wśród największych trudności na rynku pracy wymieniane były:

- niekompetencja i negatywny stosunek urzędników
- brak informacji
- skomplikowany i nie jasny system prawny

Warto wspomnieć, iż wszyscy respondenci zdawali sobie sprawę z ogólnej trudnej sytuacji na rynku pracy w Polsce, a ich negatywna opinia dotycząca pracy urzędów pracy raczej nie odbiegała od opinii Polaków w tym względzie.

Instytucje edukacyjne postrzegane są przez imigrantów jako raczej przyjazne.

Najsilniejsza dyskryminacja ma miejsce ze strony służb kontrolnych i dotyczy przede wszystkim straży miejskiej i kontrolerów biletów; jednakże również Polaków spotykają

nieprawidłowości ze strony wspomnianych służb. Na tym tle całkiem pozytywnie rysuje się wizerunek polskiej policji.

Jako instytucje nieprzyjazne imigrantom często wymieniane były urzędy wojewódzkie, gdzie imigranci załatwiają wszelkie kwestie związane z legalizacją pobytu.

Polska nie jest postrzegana jako kraj, w którym popularność zdobywają hasła ksenofobiczne. Imigranci nie są celem ataków politycznych czy rasistowskich. Z kolei w mediach problem imigrantów prezentowany jest w ich odbiorze bardzo powierzchownie.

Najczęściej wymieniane przez respondentów strategie radzenia sobie z trudnościami to: szukanie oparcia u swoich rodaków, zaprzyjaźnionych Polaków, korzystanie z pomocy prawników, poznawanie na własną rękę przepisów prawnych, zakładanie organizacji reprezentujących interesy określonych grup cudzoziemców, samozatrudnienie, poznawanie języka polskiego, posługiwanie się językiem angielskim.

ZAŁĄCZNIKI

**ZAŁĄCZNIK NR 1 – Plan zogniskowanych wywiadów grupowych
i wywiadów indywidualnych**
Grupa W1: Elity pozaeuropejskie ('Non-European' Highly Educated)

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	30 maja 2003, godz. 10 ⁰⁰ - 13 ⁰⁰
Liczebność grupy:	10 osób (FGI) + 1 (IDI poza fokusem)
Kraje:	Armenia, Japonia, Kamerun, Libia, Mali, Mongolia, Wietnam, Senegal
Liczba IDI	2 (Wietnam, Armenia)

Grupa W2: Studenci obcego pochodzenia

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	30 maja 2003, godz. 13 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰
Liczebność grupy:	12 osób
Kraje:	Albania, Białoruś, Liban, Rosja, Słowacja, Syria, Wietnam, Zimbabwe
Liczba IDI	1 (Białoruś)

Grupa W3: Elity europejskie (European Highly Educated)

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	7 czerwca 2003, godz. 10 ⁰⁰ - 13 ⁰⁰
Liczebność grupy:	12 osób
Kraje:	Austria, Bułgaria, Niemcy, Rosja, Gruzja/Abchazja, Szwajcaria, Ukraina, Białoruś, USA
Liczba IDI	2 (Rosja, Gruzja/Abchazja)

Grupa W4: Uczniowie (Youth Groups)

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	7 czerwca 2003, godz. 13 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰
Liczebność grupy:	6 osób
Kraje:	Irak, Rosja, Ukraina, Wietnam
Liczba IDI	1 (Irak)

Grupa W5: **Pozaeuropejskie warstwy gorzej wykształcone ('Non-European' Less Highly Educated)**

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	14 czerwca 2003, godz. 9 ⁰⁰ - 13 ⁰⁰
Liczebność grupy:	7 osób
Kraje:	Irak, Kongo, Wietnam, Zambia
Liczba IDI	1 (Wietnam)

Grupa W6: **Europejskie warstwy gorzej wykształcone ('European' Less Highly Educated)**

Miasto:	Warszawa
Miejsce wywiadu:	Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej SMG / KRC Poland Media
Termin wywiadu:	14 czerwca 2003, godz. 13 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰
Liczebność grupy:	9 osób
Kraje:	Białoruś, Litwa, Rosja, Ukraina
Liczba IDI	2 (Białoruś)

Grupa Z1: **Swobodna**

Miasto:	Zielona Góra
Miejsce wywiadu:	Instytut Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Zielonogórskiego
Termin wywiadu:	22 czerwca 2003, godz. 14 ³⁰ - 17 ³⁰
Liczebność grupy:	12 osób
Kraje:	Bangladesz, Gruzja, Kirgizja, Niemcy, Rosja, Turcja, Ukraina, Wietnam
Liczba IDI	1 (Niemcy)

Grupa L1: **Swobodna**

Miasto:	Lublin
Miejsce wywiadu:	P. U. Andy
Termin wywiadu:	28 czerwca 2003, godz. 12 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰
Liczebność grupy:	11 osób
Kraje:	Armenia, Bułgaria, Gruzja, Rosja, Ukraina
Liczba IDI	1 (Ukraina)

ZAŁĄCZNIK NR 2 – Kwestionariusze wywiadu rekrutacyjnego

Kwestionariusz ogólny

Instytut Polityki Społecznej UW
 ul. Nowy Świat 69, p.219
 00-046 Warszawa
 tel./fax 826 66 52, tel. 5520 286, e-mail: ipsuw@poczta.onet.pl

nr

KWESTIONARIUSZ WYWIADU REKRUTACYJNEGO do badań fokusowych w ramach Projektu Badawczego CUDZOZIEMIEC W POLSCE

Szanowna Pani, Szanowny Panie,

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o podanie kilku podstawowych informacji o sobie i swojej sytuacji życiowej. Są one niezbędne do właściwego skomponowania grup cudzoziemców przebywających w Polsce, którzy zgodzili się wziąć udział w grupowej dyskusji dotyczącej sytuacji obcokrajowców w Polsce (tzw. dyskusji fokusowej).

Niniejsze badania, koordynowane w Polsce przez Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, są częścią Piątego Ramowego Projektu Badawczego Unii Europejskiej dotyczącego sytuacji cudzoziemców w różnych krajach europejskich.

Gwarantujemy utajnienie otrzymanych od Państwa informacji zgodnie z zasadami ochrony danych osobowych. Wszystkie odpowiedzi otrzymane od Państwa - zarówno w niniejszym kwestionariuszu jak i w wywiadzie fokusowym - będą opracowywane z zachowaniem wszelkich zasad anonimowości .

Dziękuję w imieniu Zespołu Badawczego

Koordynator Badań na terenie Polski

Prof. dr hab. Jolanta Supińska

1. Proszę powiedzieć, z jakiego kraju Pan/-i/ pochodzi?

.....

2. Jak długo jest Pan/-i/ obecnie w Polsce? (Wpisać liczbę lat lub miesięcy).....

3. Czy obecny pobyt Pana/-i/ w Polsce jest:

1.pierwszy

- 2.drugi
- 3. trzeci
- 4.więcej niż trzeci

4. Czy pamięta Pan/-i/ w którym roku po raz pierwszy przyjechał Pan/-i/ do Polski? Jeśli tak, to proszę powiedzieć kiedy to było? (pytamy o rok przyjazdu lub - jeśli respondent nie pamięta - to w przybliżeniu ile lat temu)

.....

5. Dlaczego zdecydował się Pan/-i/ na przyjazd do Polski?

.....

6. Czy zamierza Pan/-i/ zostać w Polsce na stałe?

- 1.Tak
- 2. Nie
- 3. Jeszcze nie wiem

7. Czy mieszkał Pan /-i/ dłużej w innych krajach (Kraje oprócz Polski i kraju pochodzenia)

- 1. Tak - w jakich?
- 2. Nie

8. Czy ktoś z najbliższych członków rodziny przebywa w Polsce?

Członkowie rodziny	Tak	Nie	Nie dotyczy
1.współmałżonek/współmałżonka			
2.dziecko/dzieci			
3.siostra/brat			
4. rodzice (rodzic)			
5. inni krewni			

9. Jeśli Pana/-i/ dziecko(dzieci) mieszka/-ją/ w Polsce , to proszę powiedzieć , do której (których) z poniższych instytucji uczęszczają?

- 1. przedszkole
- 2. szkoła podstawowa
- 3. gimnazjum
- 4. szkoła średnia
- 5. wyższa uczelnia
- 6. nie dotyczy

10.Z którymi z niżej wymienionych instytucji, działających w Polsce, miał/-a/ Pan/-i/ dotychczas kontakty: (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

- 1. instytucje edukacyjne (np. przedszkole, szkoła, uczelnia)
- 2. urzędy pośredniczące w znajdowaniu pracy
- 3. instytucje pomocy społecznej
- 4. instytucje ochrony zdrowia(przychodnia, szpital)
- 5. instytucje Kościoła Rzymskokatolickiego

6. instytucje religijne innego wyznania (jakiego?)
7. policja
8. straż miejska
9. inne - wpisz jakie?
.....

11. Czy ma Pan/-i/ pracę w Polsce?

1. Tak , mam stałą pracę
2. Tak, mam pracę dorywczą
3. Tak, mam pracę sezonową
4. Nie mam pracy ale poszukuję jakiegoś zajęcia zarobkowego
5. Nie mam pracy i nie staram się o zatrudnienie
6. Inna sytuacja - jaka ?.....
.....

12. Czy kiedykolwiek był/-a/ Pan/-i/ bezrobotny/-a/?

1. tak, w moim ojczystym kraju
2. tak , w przeszłości w Polsce
3. tak, obecnie w Polsce → Przejdź do pyt.13
4. tak, w innym kraju
5. nie, nigdy : ani w kraju ojczystym, ani za granicą, ani w Polsce

13. Jeśli jest Pan/-i/ aktualnie bezrobotny/-a/ , to w jaki sposób szuka Pan/-i/ pracy? (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

1. przez państwowe urzędy pracy
2. przez prywatne agencje pośrednictwa pracy (doradztwa zawodowego)
3. przez znajomych
4. przez ogłoszenia w prasie
5. inny sposób - jaki?

14. Jakie są Pana/-i/ podstawowe źródła utrzymania w Polsce? (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

1. dochody z własnej pracy (lub działalności gospodarczej)
2. dochody z pracy w Polsce członków mojej najbliższej rodziny / rodzice , współmałżonek, dzieci/
3. dochody z kapitału, oszczędności
4. pomoc rodziny znajdującej się w Polsce
5. pomoc rodziny zza granicy
6. środki z pomocy społecznej
7. środki z pomocy charytatywnej instytucji wyznaniowych
8. środki ze świeckich stowarzyszeń pomocowych
9. inne źródła - jakie?
.....

15. Czy ktokolwiek z Pana rodziny jest lub był bezrobotny w Polsce?

1. tak, obecnie
2. tak, dawniej
3. nie

16. Czy w trakcie swojego pobytu w Polsce doświadczył Pan/-i/ lub ktoś z Pańskiej najbliższej rodziny przykrości ze strony Polaków:

1. przechodniów na ulicy

2. pasażerów w środkach komunikacji miejskiej lub środkach lokomocji na trasach krajowych
3. sprzedawców w sklepach
4. urzędników w różnych urzędach i instytucjach
5. członków jakiejś partii (stronnictwa) politycznej - jakiej?
.....
6. członków jakiegoś ugrupowania młodzieżowego - jakiego?
.....
7. innych osób - jakich?.....
8. nie, nie miałem takiej sytuacji

17. Czy utrzymuje Pan/i kontakty z organizacjami założonymi przez Pana/-i/ rodaków w Polsce?

1. tak, aktywnie działam w takiej organizacji
2. tak, należę do takiej organizacji, ale nie jestem aktywny
3. tylko niekiedy kontaktuję się
4. nigdy się nie kontaktuję
5. nie ma takiej organizacji

18. Czy uważa się Pan/-i/ za człowieka religijnego?

1. Tak 2. Nie 3. Trudno powiedzieć

19. Jeśli uważa się Pan/-i/ za człowieka religijnego, to proszę powiedzieć do jakiego wyznania Pan/-i/ należy?

.....

20. Czy jest Pan/-i/ członkiem wspólnoty religijnej działającej w Polsce?

1. tak, aktywnym
2. tak, biernym
3. nie
4. nie ma w Polsce takiej wspólnoty, do której mógłbym (chciałbym) należeć

METRYCZKA

21. PŁEĆ

1. kobieta 2. mężczyzna

22. NARODOWOŚĆ

23. NARODOWOŚĆ MATKI

24. NARODOWOŚĆ OJCA.....

25. WIEK

1. 16-20 lat
2. 21-30
3. 31-40
4. 41-50
5. 51-60
6. 61-70

7. powyżej 70 lat

26. STAN CYWILNY

1. kawaler /panna
2. żonaty /zameężna:
 - 2.1. z Polakiem /Polką/
 - 2.2. z członkiem mojej narodowości
 - 2.3. z członkiem innej narodowości
3. rozwiedziony /rozwiedziona
4. w separacji
5. związek nieformalny - bez ślubu (konkubinat, kohabitacja)
6. wdowiec /wdowa

27. SYTUACJA RODZINNA (typ gospodarstwa domowego)

1. małżeństwo bezdzietne
2. rodzice i dziecko (dzieci)
3. rodzice, dzieci (dziecko) i dziadkowie
4. matka i dziecko (dzieci)
5. ojciec i dziecko (dzieci)
6. osoba samotna
7. inna sytuacja - jaka?

28. WYKSZTAŁCENIE:

1. podstawowe
 2. zasadnicze zawodowe
 3. średnie
 4. wyższe
 5. inne - jakie?
-

29. PROFESJA:

1. zawód (zawody) wyuczony
 2. zawód (zajęcia) wykonywany obecnie
-

30. AKTUALNE WARUNKI MIESZKANIOWE w Polsce:

1. mieszkanie własnościowe (dom)
 2. mieszkanie spółdzielcze lokatorskie
 3. mieszkanie komunalne
 4. wynajęte mieszkanie
 5. wynajęty pokój
 6. wynajęte mieszkanie wspólnie ze znajomymi
 7. pokój w hotelu
 8. inna sytuacja - jaka?.....
-

31. MIEJSCE ZAMIESZKANIA W POLSCE

1. Warszawa
2. miejscowość podwarszawska (np. Łomianki, Konstancin)
3. duże miasto
4. średnie miasto
5. małe miasto
6. wieś.

32. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO:

1. bardzo dobra (biegła w mowie i piśmie)
2. dobra
3. średnia
4. słaba
5. bardzo słaba.

METRYCZKA ANKIETERA (wypełnia osoba przeprowadzająca wywiad, po jego zakończeniu)

1. Które pytania były dla respondenta drażliwe (wywołały jego niepokój ,
podejrzliwość : (wpisz numer pytania)
.....
2. Które pytania wzbudziły zakłopotanie respondenta (były dla niego w pewnym
sensie "wstydlive"): (wpisz nr pytania)
.....
3. Oceń atmosferę rozmowy w kategoriach : sympatyczna-niesympatyczna;
szczerza-nieszczera;swobodna-spięta;
.....
.....
4. Inne uwagi ankietera związane z przeprowadzeniem ankiety
.....
.....
.....
5. Data i miejsce przeprowadzenia ankiety
6. Podpis ankietera.

Kwestionariusz dla studentów

Instytut Polityki Społecznej UW
 ul. Nowy Świat 69, p.219
 00-046 Warszawa
 tel./fax 826 66 52, tel. 5520 286, e-mail: ipsuw@poczta.onet.pl

nr

**KWESTIONARIUSZ WYWIADU REKRUTACYJNEGO
 ZE STUDENTAMI
 do badań fokusowych w ramach Projektu Badawczego
 CUDZOZIEMIEC W POLSCE**

Szanowna Pani, Szanowny Panie,

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o podanie kilku podstawowych informacji o sobie i swojej sytuacji życiowej. Są one niezbędne do właściwego skomponowania grup cudzoziemców przebywających w Polsce, którzy zgodziliby się wziąć udział w grupowej dyskusji dotyczącej sytuacji obcokrajowców w Polsce (tzw. dyskusji fokusowej).

Niniejsze badania, koordynowane w Polsce przez Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, są częścią Piątego Ramowego Projektu Badawczego Unii Europejskiej dotyczącego sytuacji cudzoziemców w różnych krajach europejskich.

Gwarantujemy utajnienie otrzymanych od Państwa informacji zgodnie z zasadami ochrony danych osobowych. Wszystkie odpowiedzi otrzymane od Państwa - zarówno w niniejszym kwestionariuszu jak i w wywiadzie fokusowym - będą opracowywane z zachowaniem wszelkich zasad anonimowości.

Dziękuję w imieniu Zespołu Badawczego

Koordinator Badań na terenie Polski

Prof. dr hab. Jolanta Supińska

1. Proszę powiedzieć, z jakiego kraju Pan/-i/ pochodzi?

.....

2. Jak długo jest Pan/-i/ obecnie w Polsce? (Wpisać liczbę lat lub miesięcy)

.....

3. Czy obecny pobyt Pana/-i/ w Polsce jest:

1. pierwszy
2. drugi
3. trzeci
4. więcej niż trzeci

4. Czy zamierza Pan/-i/ zostać w Polsce na stałe?

1. Tak 2. Nie 3. Jeszcze nie wiem

5. Czy pamięta Pan/-i/ w którym roku po raz pierwszy przyjechał Pan/-i/ do Polski? Jeśli tak, to proszę powiedzieć kiedy to było? (pytamy o rok przyjazdu)

lub - jeśli respondent nie pamięta - to w przybliżeniu ile lat temu)

.....

6. Dlaczego zdecydował /-a/ się Pan/-i/ na przyjazd do Polski?

.....

.....

.....

7. Czy mieszkał/-a/ Pan/-i/ dłużej w innych krajach (kraje oprócz Polski i kraju pochodzenia)

1. Tak - w jakich?

.....

2. Nie

8. Czy ktoś z najbliższych członków Pan/-i/ rodziny przebywa w Polsce?

Członkowie rodziny	Tak	Nie	Nie dotyczy
1. współmałżonek/współmałżonka			
2. dziecko/dzieci			
3. siostra/brat			
4. rodzice (rodzic)			
5. inni krewni			

9. Czy ktoś inny z Pana/-i/ najbliższej rodziny (rodzeństwo, dzieci) mieszkającej w Polsce uczęszcza do którejś z poniższych instytucji?

1. przedszkole
2. szkoła podstawowa
3. gimnazjum
4. szkoła średnia
5. wyższa uczelnia
6. nie dotyczy

10. Z którymi z niżej wymienionych instytucji, działających w Polsce, miał/-a/ Pan/-i/ dotychczas kontakty: (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

1. instytucje edukacyjne (np. przedszkole, szkoła, uczelnia)
2. urzędy pośredniczące w znajdowaniu pracy
3. instytucje pomocy społecznej
4. instytucje ochrony zdrowia(przychodnia, szpital)
5. instytucje Kościoła Rzymskokatolickiego
6. instytucje religijne innego wyznania (jakiego?)

.....

7. policja

8. straż miejska

9. inne - wpisz jakie?

.....

11. Czy w trakcie studiów w Polsce spotkała /-a/ się Pan/-i/ z następującymi sytuacjami: (zaznacz odpowiedzi wstawiając krzyżyk w odpowiedniej kratce)

Opis sytuacji	Tak, spotkałem/-am/ się z tym osobiście	Tak, słyszałem/-am/ od kolegów (koleżanek)	Nie, ani nie spotkałem się z tym, ani nie słyszałem
1. wykładowcy stosują wobec studentów -obcokrajowców większe wymagania niż wobec studentów -Polaków			
2. wykładowcy stosują wobec studentów -obcokrajowców mniejsze wymagania niż wobec studentów -Polaków			
3. studenci-Polacy chętniej pomagają studentom -rodakom niż studentom -obcokrajowcom			
4. studenci -Polacy chętniej pomagają studentom-obcokrajowcom niż studentom-rodakom			

12. Czy, będąc studentem, jednocześnie pracuje Pan/-i/ w Polsce?

1. Tak, mam stałą pracę
 2. Tak, mam pracę dorywczą
 3. Tak, mam pracę sezonową
 4. Nie mam pracy ale poszukuję jakiegoś zajęcia zarobkowego
 5. Nie mam pracy i nie staram się o zatrudnienie
 6. Inna sytuacja (np. praca za granicą);
jaka?.....
-

13. Czy kiedykolwiek poszukiwał/-a/ Pan/-i/ pracy?

1. tak, w moim ojczystym kraju
2. tak, w przeszłości w Polsce
3. tak, obecnie w Polsce → Przejdź do pyt.14
4. tak, w innym kraju
5. nie, nigdy : ani w kraju ojczystym, ani za granicą, ani w Polsce

14. Jeśli aktualnie nie ma Pan/-i/ pracy, to w jaki sposób stara się Pan/-i/ tę pracę znaleźć? (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

1. przez państwowe urzędy pracy
2. przez prywatne agencje pośrednictwa pracy (doradztwa zawodowego itp.)
3. przez znajomych
4. przez ogłoszenia w prasie

5. przez spotkania z pracodawcami na uczelniach (w tym m.in. targach pracy)
6. przez uczelniane biura pośrednictwa pracy (doradztwa zawodowego)
7. inny sposób - jaki?

15. Jakie są Pana/-i/ podstawowe źródła utrzymania w Polsce? *(Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)*

1. dochody z własnej pracy (lub działalności gospodarczej)
 2. dochody z pracy w Polsce członków mojej najbliższej rodziny /rodzice, współmałżonek, dzieci/
 3. dochody z kapitału, oszczędności
 4. pomoc rodziny znajdującej się w Polsce
 5. pomoc rodziny zza granicy
 6. środki z pomocy społecznej
 7. środki z pomocy charytatywnej instytucji wyznaniowych
 8. środki ze świeckich stowarzyszeń pomocowych
 9. stypendium naukowe
 10. stypendium socjalne
 11. inne źródła - jakie?
-

16. Czy ktokolwiek z Pana rodziny jest lub był bezrobotny w Polsce?

1. tak, obecnie
2. tak, dawniej
3. nie, nikt i nigdy nie był bezrobotny w Polsce

17. Czy w trakcie swojego pobytu w Polsce doświadczył Pan/-i/ lub ktoś z Pańskiej najbliższej rodziny przykrości ze strony Polaków: *(Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)*

1. przed podjęciem studiów, w szkole, ze strony nauczycieli
 2. przed podjęciem studiów, w szkole, ze strony uczniów
 3. na studiach – ze strony wykładowców
 4. na studiach – ze strony innych studentów
 5. sąsiadów
 6. przechodniów na ulicy
 7. gości i/lub pracowników pubów, dyskotek, klubów (także studenckich).
 8. pasażerów w środkach komunikacji miejskiej lub środkach lokomocji na trasach krajowych
 9. sprzedawców w sklepach
 10. urzędników w różnych urzędach i instytucjach
 11. członków jakiejś partii (stronnictwa) politycznej - jakiej?
-
12. członków jakiegoś ugrupowania młodzieżowego - jakiego?
-
13. innych osób - jakich?.....
 14. nie, nie miałem takiej sytuacji

18. Czy utrzymuje Pan /-i/ kontakty z organizacjami założonymi przez Pana/-i/ rodaków w Polsce?

1. tak, aktywnie działam w takiej organizacji
2. tak, należę do takiej organizacji, ale nie jestem aktywny
3. tylko niekiedy kontaktuję się
4. nigdy się nie kontaktuję

5. nie ma takiej organizacji

19. Czy uważa się Pan/-i/ za człowieka religijnego?

1. Tak 2. Nie 3. Trudno powiedzieć

20. Jeśli uważa się Pan/-i/ za człowieka religijnego, to proszę powiedzieć do jakiego wyznania Pan/-i/ należy?

.....

21. Czy jest Pan/-i/ członkiem wspólnoty religijnej działającej w Polsce?

1. tak, aktywnym
2. tak, biernym
3. nie
4. nie ma w Polsce takiej wspólnoty, do której mógłbym (chciałbym) należeć

METRYCZKA

22. PŁEĆ 1. Kobieta 2. Mężczyzna

23. NARODOWOŚĆ

24. NARODOWOŚĆ MATKI

25. NARODOWOŚĆ OJCA.....

26. ROK URODZENIA

27. STAN CYWILNY

1. kawaler /panna
2. żonaty /zameżna:
 2.1. z Polakiem /Polką/
 2.2. z członkiem mojej narodowości
 2.3. z członkiem innej narodowości
3. rozwiedziony /rozwiedziona
4. w separacji
5. związek nieformalny - bez ślubu (konkubinat, kohabitacja)

28. SYTUACJA RODZINNA

1. jedno dziecko
2. więcej niż jedno dziecko
3. osoba bezdzietna

29. WYKSZTAŁCENIE:

1. średnie ogólnokształcące
2. średnie zawodowe; jakie?
.....
3. inne wyższe studia ukończone wcześniej; jakie?
.....
4. obecnie odbywane studia:

uczelnia

kierunek

rok studiów

30. AKTUALNE WARUNKI MIESZKANIOWE w Polsce:

1. z rodziną: mieszkanie własnościowe (dom)
 2. z rodziną: mieszkanie spółdzielcze lokatorskie
 3. z rodziną: mieszkanie komunalne
 4. z rodziną: mieszkanie wynajmowane
 5. wynajęty pokój zajmowany samodzielnie
 6. mieszkanie wynajmowane wspólnie ze znajomymi
 7. dom studencki (akademik)
 8. inna sytuacja -
jaka?.....
-

31. STAŁE MIEJSCE ZAMIESZKANIA W POLSCE

1. Warszawa
2. miejscowość podwarszawska (np. Łomianki, Konstancin)
3. duże miasto
4. średnie miasto
5. małe miasto
6. wieś

32. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO:

1. bardzo dobra (biegła w mowie i piśmie)
2. dobra
3. średnia
4. słaba
5. bardzo słaba.

METRYCZKA ANKIETERA (wypełnia osoba przeprowadzająca wywiad, po jego zakończeniu)

1. Które pytania były dla respondenta drażliwe (wywołały jego niepokój, podejrzliwość): (wpisz numer pytania)
.....
2. Które pytania wzbudziły zakłopotanie respondenta (były dla niego w pewnym sensie "wstydlive"): (wpisz nr pytania)
.....
3. Oceń atmosferę rozmowy w kategoriach : sympatyczna - niesympatyczna;
szczerza - nieszczerza; swobodna - spięta;
.....
.....
4. Inne uwagi ankietera związane z przeprowadzeniem ankiety
.....
.....
.....
5. Data i miejsce przeprowadzenia ankiety
6. Podpis ankietera

Kwestionariusz dla uczniów

Instytut Polityki Społecznej UW
 ul. Nowy Świat 69, p.219
 00-046 Warszawa
 tel./fax 826 66 52, tel. 5520 286, e-mail: ipsuw@poczta.onet.pl

**KWESTIONARIUSZ WYWIADU REKRUTACYJNEGO
 Z UCZNIAMI
 do badań fokusowych w ramach Projektu Badawczego
 CUDZOZIEMIEC w POLSCE**

Zwracamy się z uprzejmą prośbą o podanie kilku podstawowych informacji o sobie i swojej sytuacji. Są one niezbędne do właściwego skomponowania grup cudzoziemców przebywających w Polsce, którzy zgodzili się wziąć udział w grupowej dyskusji dotyczącej sytuacji obcokrajowców w Polsce (tzw. dyskusji fokusowej).

Niniejsze badania, koordynowane w Polsce przez Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, są częścią Piątego Ramowego Projektu Badawczego Unii Europejskiej dotyczącego sytuacji cudzoziemców w różnych krajach europejskich.

Gwarantujemy utajnienie otrzymanych od Was informacji zgodnie z zasadami ochrony danych osobowych. Wszystkie odpowiedzi otrzymane od Was - zarówno w niniejszym kwestionariuszu jak i w wywiadzie fokusowym - będą opracowywane z zachowaniem wszelkich zasad anonimowości.

Dziękuję w imieniu Zespołu Badawczego

Koordynator Badań na terenie Polski

Prof. dr hab. Jolanta Supińska

1. Z jakiego kraju pochodzą Twoi Rodzice?

1. ojciec
2. matka

2. Gdzie się urodziłeś /-łaś/?

1. w Polsce → (przejdź do pytania 6.)
2. w Polsce, ale potem wyjeżdżałem /-łam/ z rodzicami z Polski na dłużej.
3. w innym kraju (jakim?)

**3. Czy pamiętasz, w którym roku po raz pierwszy przyjechałeś /-łaś/ do Polski?
 Jeśli tak, to proszę powiedzieć kiedy to było?** (pytamy o rok przyjazdu lub - jeśli respondent nie pamięta - to w przybliżeniu ile lat temu)

.....

4. Jak długo jesteś obecnie w Polsce? (Wpisać liczbę lat lub miesięcy)

.....

5. Czy Twój obecny pobyt w Polsce jest:

1. pierwszy
2. drugi
3. trzeci
4. więcej niż trzeci

6. Czy zamierzasz zostać w Polsce na stałe?

1. Tak 2. Nie 3. Jeszcze nie wiem

7. Dlaczego Twoja rodzina zdecydowała się na przyjazd do Polski?

.....

.....

.....

.....

8. Co zamierzasz robić po ukończeniu szkoły średniej?

1. Zamierzam studiować w systemie stacjonarnym (*Proszę podać planowany kierunek studiów i wybraną uczelnię*)
.....
2. Zamierzam połączyć studia z pracą (nie wykluczam w związku z tym studiów zaocznych) (*Proszę podać planowany kierunek studiów i wybraną uczelnię*)
.....
3. Nie zamierzam studiować, chcę rozpocząć pracę zawodową (Podaj **jaką?**)
.....

9. Kto z najbliższych członków Twojej rodziny przebywa w Polsce?

Członkowie rodziny	Tak	Nie	Nie dotyczy
1. rodzice (rodzic)			
2. siostra / brat			
3. babcia / dziadek ze strony ojca			
4. babcia / dziadek ze strony matki			
5. inni krewni			

10. Czy masz rodzeństwo, które także mieszka w Polsce?

1. Tak
2. Nie → (*przejdź do pytania 12.*)

11. Jeśli masz brata lub siostrę mieszkających w Polsce, to proszę powiedzieć, czy uczęszczają do którejś (którychś) z poniższych instytucji ? (Proszę wybrać dowolną ilość odpowiedzi)

1. przedszkole
2. szkoła podstawowa
3. gimnazjum
4. szkoła średnia
5. wyższa uczelnia
6. nie dotyczy

12. Z którymi z niżej wymienionych instytucji, działających w Polsce, miałeś /-łaś/ Ty lub Twoja rodzina dotychczas kontakty: (Proszę zakreślić dowolną ilość odpowiedzi)

1. instytucje edukacyjne (np. przedszkole, szkoła, uczelnia)
2. urzędy pośredniczące w znajdowaniu pracy
3. instytucje pomocy społecznej
4. instytucje ochrony zdrowia (przychodnia, szpital)
5. instytucje Kościoła Rzymskokatolickiego
6. instytucje religijne innego wyznania (jakiego?)
7. policja
8. straż miejska
9. inne - wpisz jakie?
.....

13. Czy Twoim zdaniem osoba pochodząca z innego kraju, mieszkająca i uczęszczająca do szkoły w Polsce, napotyka na jakieś trudności, z którymi nie stykają się uczniowie - Polacy urodzeni w Polsce?

1. Tak, istnieją poważne trudności, które dotyczą tylko osób innego pochodzenia
2. Tak, ale nie są to poważne trudności,
3. Nie, nie istnieją trudności charakterystyczne tylko dla osób innego pochodzenia

14. Czy Ty lub ktoś z Twojej najbliższej rodziny doświadczył przykrości ze strony wymienionych niżej kategorii Polaków:

1. innych uczniów
2. nauczycieli
3. kolegów z podwórka
4. sąsiadów
5. przechodniów na ulicy
6. pasażerów w środkach komunikacji miejskiej lub środkach lokomocji na trasach krajowych
7. sprzedawców w sklepach
8. urzędników w różnych urzędach i instytucjach
9. członków jakiejś partii (stronnictwa) politycznej - jakiej?
.....
10. członków jakiegoś ugrupowania młodzieżowego - jakiego?
.....
11. innych osób - jakich?.....
12. nie, nie miałem takiej sytuacji

15. Czy Ty lub ktoś z Twojej rodziny utrzymuje w Polsce kontakty z organizacjami związanymi z krajem Twojego pochodzenia lub Twoich/rodziców(rodzica)? (Z podanych niżej odpowiedzi można wybrać jedną lub dwie)

1. tak, aktywnie działam w takiej organizacji
2. tak, należę do takiej organizacji, ale nie jestem aktywny
3. tylko niekiedy kontaktuję się
4. nigdy się nie kontaktuję
5. ktoś z mojej rodziny działa w takiej organizacji
6. nikt z mojej rodziny nie działa w takiej organizacji
7. nic nie wiem o kontaktach członków mojej rodziny z taką organizacją
8. nie wiem, czy taka organizacja jest w Polsce
9. nie ma takiej organizacji w Polsce

16. Czy uważasz się za osobę religijną?

1. Tak 2. Nie 3. Trudno powiedzieć

17. Jeśli uważasz się za osobę religijną, to proszę powiedzieć do jakiego wyznania należysz?

18. Czy jesteś członkiem wspólnoty religijnej działającej w Polsce?

1. tak, aktywnym
2. tak, biernym
3. nie
4. nie ma w Polsce takiej wspólnoty, do której mógłbym (chciałbym) należeć

METRYCZKA

19. PŁEĆ

1. kobieta 2. mężczyzna

20. ROK URODZENIA

21. NARODOWOŚĆ.....

22. NARODOWOŚĆ MATKI

23. NARODOWOŚĆ OJCA

24. TYP SZKOŁY: (należy wybrać dwie odpowiedzi)

1. Średnia Ogólnokształcąca
2. Średnia Zawodowa
3. Publiczna
4. Prywatna
5. Społeczna

25. KLASA SZKOLNA

1. pierwsza

2. druga
3. trzecia
4. czwarta

26. SYTUACJA RODZINNA (typ gospodarstwa domowego)

1. rodzice i dziecko (dzieci)
2. rodzice, dzieci (dziecko) i dziadkowie
3. matka i dziecko (dzieci)
4. ojciec i dziecko (dzieci)
5. dziadek / babcia i dziecko (dzieci)
6. inna sytuacja - jaka?

27. AKTUALNE WARUNKI MIESZKANIOWE Twojej rodziny w Polsce:

1. mieszkanie własnościowe (dom)
 2. mieszkanie spółdzielcze lokatorskie
 3. mieszkanie komunalne
 4. wynajęte mieszkanie
 5. wynajęty pokój
 6. wynajęte mieszkanie wspólnie ze znajomymi rodziców
 7. pokój w hotelu
 8. inna sytuacja - jaka?.....
-

28. MIEJSCE ZAMIESZKANIA W POLSCE

1. Warszawa
2. miejscowość podwarszawska (np. Łomianki, Konstancin)
3. duże miasto
4. średnie miasto
5. małe miasto
6. wieś.

29. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO:

1. bardzo dobra (biegła w mowie i piśmie)
2. dobra
3. średnia
4. słaba
5. bardzo słaba.

METRYCZKA ANKIETERA (wypełnia osoba przeprowadzająca wywiad, po jego zakończeniu)

1. Które pytania były dla respondenta drażliwe (wywołały jego niepokój ,
podejrzliwość: (wpisz numer pytania)
.....
2. Które pytania wzbudziły zakłopotanie respondenta (były dla niego w pewnym
sensie "wstydlive"): (wpisz nr pytania)
.....
3. Oceń atmosferę rozmowy w kategoriach : sympatyczna-niesympatyczna;
szczerza-nieszczera;swobodna-spięta;
.....
.....
4. Inne uwagi ankietera związane z przeprowadzeniem ankiety
.....

.....
.....

5. Data i miejsce przeprowadzenia ankiety

Podpis ankietera.

ZAŁĄCZNIK NR 3 – Przykładowy scenariusz zogniskowanego wywiadu grupowego

Scenariusz_imig_elit

Rozbiegówka

Wstęp przedmiot i zasady rozmowy, nagrywanie, pełna anonimowość, równoważność opinii itp

- **przedstawienie**, proszę powiedzieć kilka słów o sobie, swojej rodzinie, zainteresowaniach, pracy; imiona na kartkach
- **gdzie mieszkacie [miasto: duże/ małe]**
- mieszkanie/ dom/ akademik
- czym się zajmujecie – co jest głównym zajęciem, jakie dodatkowe [np. praca zarobkowa, działalność w organizacjach]
- jaka jest wasza sytuacja rodzinna [formalna, nieformalna]

PRZYJAZD DO POLSKI

- od jak dawna mieszkacie w Polsce;
- skąd przyjechaliście [kraj ojczysty]
- czy przyjechaliście sami, czy emigracja rodzinna
- **jakie były powody emigracji** [edukacja, ekonomiczne, polityczne, rodzinne,
- czy Polska jest pierwszym krajem, w którym mieszkacie po opuszczeniu ojczyzny, czy kolejnym
 - czy Polska jest krajem docelowym, czy planują powrót, emigrację do innego kraju – jaki docelowy/
- **dlaczego polska**
 - co wiedzieli o Polsce przed przyjazdem, jak ją sobie wyobrażali, co z tych wyobrażeń się spełniło, co nie
 - Czego się obawiali w związku z wyjazdem – czy te obawy się spełniły
 - jak się przygotowywali do wyjazdu, jak podejmowali decyzję, kto w tym uczestniczył

OKRES ADAPTACJI

Musielście w taki czy inny sposób zmienić swoje życie. Porozmawiajmy o pierwszych tygodniach, czy miesiącach spędzonych w Polsce

- **jak wyglądały wasze pierwsze tygodnie/ miesiące w Polsce**
- jaka wydała wam się Polska po przyjeździe [pierwsze wrażenie]
- co myśleliście o Polakach – jakie wrażenie na was wywarli
- czym się zajmowaliście po przyjeździe [np. szkoła językowa dla studentów, poszukiwanie pracy, mieszkania]
- **co was zdziwiło, zaskoczyło [na korzyść, na niekorzyść]**
 - co okazało się największym problemem w tych pierwszych miesiącach, z czym trudno było wam sobie poradzić
 - problemy językowe
 - problemy administracyjne
 - problemy ze znalezieniem pracy / na uczelni
 - problemy emocjonalne np. tęsknota za krajem, za rodziną
 - problemy wynikające z różnic kulturowych
 - problemy wynikające z odmierności fizycznej
- proszę opowiedzcie o jakiejś sytuacji, która wam się zdarzyła w tym czasie i była dla was niezrozumiała, nie mogliście sobie z nią poradzić
- **kto i w jaki sposób pomógł wam** przebrnąć przez ten pierwszy okres pobytu w Polsce, poradzić sobie z problemami [ludzie, instytucje]
- **jaka pomoc uzyskaliście od instytucji w tych pierwszych miesiącach pobytu**
 - od jakich instytucji uzyskaliście pomoc, KTÓRE INSTYTUCJE RACZEJ STWARZAŁY PROBLEMY
 - czy była to taka pomoc jakiej oczekiwaliście, czy raczej nie [jaka i dlaczego?]

KONTAKTY Z POLAKAMI

- jak wyglądały wasze kontakty z Polakami w tych pierwszych miesiącach
- czy były jakieś?
- Czy były to **kontakty formalne** [np. z urzędnikami] czy także **nieformalne** np. towarzyskie
- Jak odnosili się do was **ludzie na ulicy** - przykłady zachowań pozytywnych, negatywnych;
 - Co wam się podobało pod tym względem, a co było przykre
- jak odnosili się do was **polscy znajomi** [praca, uczelnia] czy to że przyjechaliście z innego kraju było zaletą towarzyską czy raczej przeszkadzało w kontaktach
- Czym Polacy różnią się od ludzi w Twoim kraju
 - Czy zdarzały się jakieś nieporozumienia w związku z różnicami kulturowymi, nieporozumienia językowe, wynikające z odmiennego systemu wartości

A jak obecnie wyglądają Wasze kontakty z Polakami

Czy w grupie waszych **znajomych** przeważają Polacy czy cudzoziemcy

- czy macie polskich znajomych? Jak często się z nimi spotykacie
- Jak wyglądają wasze kontakty z nimi [czy tylko praca lub szkoła, czy także kontakty towarzyskie
- czy spędzacie razem czas poza pracą, uczelnią – w jaki sposób [czy odwiedzacie się w domach, znacie swoje rodziny, macie wspólne zainteresowania.
 - Co was najbardziej zbliżyło do siebie.
 - Co najbardziej przeszkadza w nawiązaniu kontaktów towarzyskich z Polakami

Co myślicie o bliższych związkach [formalnych i nieformalnych] między Polakami i cudzoziemcami

- czy Polacy są otwarci na nawiązywanie takich bliższych więzi cudzoziemcem, czy raczej nie
- jakie są wasze własne doświadczenia, albo doświadczenia waszych znajomych
- jakie problemy, przeszkody napotykają takie pary [reakcja otoczenia, problemy administracyjne, różnice kulturowe, reakcja rodzin z obu stron]

Jak wyglądają wasze kontakty z Polakami z którymi nie wiąże was bliższe kontakty towarzyskie np.

- sąsiedzi,
- urzędnicy
- ludzie na ulicy, w sklepie, kawiarni
- jak ci ludzie zachowują się względem was, jak się zorientują, że jesteście cudzoziemcami

PRACA

- **czym się obecnie zajmujecie**
 - jeśli nie pracują – dlaczego [nie muszą, nie chcą, nie mogą]
- **jak długo po przyjeździe trwało szukanie pracy**
 - kto wam pomógł [w jaki sposób]
 - czy od razu udało się zatrudnić legalnie, czy przez jakiś czas musieliście pracować nielegalnie? [Jak długo]
- **jak wyglądało załatwianie pozwolenia na pracę**
 - jak oceniacie, czy w Polsce łatwo jest załatwić pozwolenie na pracę czy raczej trudno
 - jak długo trwało załatwianie pozwolenia
 - od czego zależy zgoda urzędu: kompetencje, kraj pochodzenia,
 - jak urzędnicy w urzędach pracy się do P odnosili – czy byli mili, pomocni, czy raczej, nieprzyjemni, podejrzliwi, piętrzący trudności.
- **kim byliście w swoim kraju, co robiliście**
 - czy w Polsce uznano wasze kwalifikacje, dyplomy [czy próbowali, czy są seanse na to]
 - jak oceniacie swoje szanse na to żeby pracować w swoim zawodzie
- **czy jak szukaliście pracy zdarzało się że odmawiano wam zatrudnienia tylko dlatego, że jesteście cudzoziemcami**
 - co o tym decydowało czy niechęć do cudzoziemca, czy obawa przed załatwianiem formalności
 - ;
 - czy proponowano wam nielegalne zatrudnienie [[bez pozwolenia, bez ubezpieczenia itp]

- czy zdarzały się przypadki nieuczciwych pracodawców [niewypłacanie pensji, straszenie deportacją?]
- **czy firma w której pracujecie jest polska czy międzynarodowa]kto jest waszym pracodawcą Polak czy obcokrajowiec;**
 - co zdecydowało o tym że was zatrudniono w tej firmie [kwalifikacje, wiedza, znajomość języków, inne predyspozycje, czy fakt bycia obcokrajowcem miał jakieś znaczenie?]
 - jak traktują was szefowie, czy ma znaczenie że jesteście cudzoziemcami, czy raczej nie [jeśli tak to czy in plus, czy in minus]
 - jaka jest atmosfera w pracy – kontakty ze współpracownikami
 - jak oceniacie swoje zarobki, w porównaniu z Polakami
 - jak oceniacie swoje szanse na awans, w porównaniu z Polakami pracującymi w firmie

dla właścicieli firm

- jak oceniacie czy w Polsce cudzoziemcowi łatwo jest prowadzić firmę czy raczej trudno [dlaczego]
 - na czym polegają problemu
- kwestie prawne związane z założeniem firmy przez cudzoziemca
 - jak oceniają polskie regulacje prawne pod tym względem
 - czy polska jest otwarta na tego rodzaju działalność cudzoziemców, czy raczej są ograniczenia i piętrzenie trudności?
- kontakty z urzędami
 - czy czują się traktowani jak polscy przedsiębiorcy, czy gorzej, lepiej
- kontakty z pracownikami
 - czy chętniej zatrudniają polaków czy cudzoziemców [dlaczego]
 - jak się zarządza polskimi pracownikami, a jak cudzoziemcami
 - jaki jest ich stosunek do szefa – cudzoziemca

ROZWÓJ I KARIERA

- jak będzie wyglądało wasze życie za 5 lat? W jakim kraju będziecie mieszkali, czym będziecie się zajmowali, jaka będzie wasza sytuacja rodzinna; **co chcecie osiągnąć przez ten czas?**
- **jak oceniacie swoje szanse na sukces w Polsce**
 - co będzie dla Was sukcesem
 - od czego zależy w Polsce osiągnięcie sukcesu przez cudzoziemca [wykształcenie, zawód, kontakty personalne, małżeństwo inne]
 - co najbardziej w tym przeszkadza [stosunek ludzi do cudzoziemców, rozwiązania prawne, dostęp do edukacji itp]
 - czy znają cudzoziemców, którzy odnieśli w Polsce sukces

EDUKACJA

Czy mieli kontakt z jakimiś szkołami/ uczelniami lub przedszkolami w Polsce?

Czy sami uczęszczali do jakiejś szkoły/ uczelni w Polsce – jeśli tak, to

- Jakie są ich doświadczenia z tego okresu
- Kwestie organizacyjne – załatwienie formalności, opłaty –czy były jakieś problemy, na czym polegały
- Zagadnienia związane z uznaniem wykształcenia zdobytego w kraju [uznanie dyplomów, świadectw]
- Jak wyglądał okres adaptacyjny w szkole [kto się nimi zajął, pomoc w kwestiach językowych – rozwiązania formalne [czy były] pomoc nieformalna
- Jaki był stosunek innych uczniów/ studentów do nich
 - Czy spotkali się z jakąś pomocą, wsparciem, zainteresowaniem ich sytuacją
 - Czy spotkali się z jakimiś aktami niechęci, agresji, nieprzyjemnego traktowania, ostracyzmu?
- Jaki był stosunek wykładowców/ nauczycieli / dyrektora, administracji szkoły
 - czy byli traktowani tak jak studenci polscy, czy lepiej/ gorzej
 - Czy spotkali się z jakąś pomocą, wsparciem, zainteresowaniem ich sytuacją
 - Czy spotkali się z jakimiś aktami niechęci, agresji, nieprzyjemnego traktowania, ostracyzmu?

Jeśli nie uczęszczali do szkoły/uczelni:

- czy planują [oni albo ktoś z rodziny] edukację w Polsce

- dlaczego do tej pory nie rozpoczęli

Czy P dzieci uczęszczają do szkoły/ przedszkola

- czy są to szkoły/ przedszkola publiczne czy prywatne
- jakie są P doświadczenia z umieszczeniem dziecka w placówce publicznej
- etap załatwiania formalności –
 - stosunek dyrektora, administracji [pomocny, obojętny, czy utrudniający]
 - informowanie o prawach, możliwościach, ograniczeniach
 - czy były próby odwiedzenia od umieszczenia dziecka w placówce
 - pomoc udzielona dziecku/rodzicom w okresie adaptacyjnym [zainteresowanie nauczycieli, pomoc językowa]
 - czy dużo cudzoziemskich dzieci uczęszcza do szkoły?
- jaka jest atmosfera w szkole wobec cudzoziemców [integracja i tolerancja vs. ostracyzm,
 - jak jest traktowane ich dziecko przez nauczycieli [czy na równi z Polakami, czy otrzymuje niezbędną pomoc, wsparcie]
 - stosunek uczniów i rodziców do dziecka
 - czy dziecko ma grono kolegów, znajomych Polaków; czy jest zapraszane na spotkania, imprezy np. urodzinowe do polskich domów]

jeśli w grupie znajdują się rodzice dzieci z **placówek prywatnych/ społecznych** oprócz powyższego modułu zapytać dodatkowo o powód umieszczenia dziecka w placówce niepaństwowej, czy kierowała nimi chęć zapewnienia lepszego poziomu wykształcenia czy okazało się niemożliwe umieszczenie dziecka w placówce państwowej, albo atmosfera tam była nieprzychylna cudzoziemcom.

- czy znają swoje prawa i możliwości w dostępie do edukacji [kto ich poinformował]
- Jak oceniają szanse na zdobycie wykształcenia swoje i swoich dzieci w Polsce
- na czym polegają największe trudności, przeszkody
- a co oceniają dobrze, jako rozwiązania pomocne

KONTAKTY Z INNYMI INSTYTUCJAMI

Jak wyglądają Wasze kontakty z instytucjami służby zdrowia

- stosunek lekarzy, personelu do cudzoziemców
- korzystanie z bezpłatnej / płatnej pomocy

Jak wyglądają wasze kontakty z organami porządkowymi: policja, straż miejska

- stosunek funkcjonariuszy do cudzoziemców
- czy to są instytucje pomocne, czy raczej zagrażające, rozliczające [takie, których trzeba unikać]

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Jak Polacy odnoszą się do cudzoziemców [czy jest to stosunek pozytywny, negatywny, czy obojętny].

- czy spotkaliście się z przypadkami dyskryminacji [tj. że traktowano was gorzej dlatego że jesteście cudzoziemcami]; w jakich sytuacjach to się zdarzało
- czy spotkaliście się z agresywnym zachowaniem – przykłady
- czy spotykaliście się z nieprzyjemnymi wypowiedziami, sądami o was, waszych znajomych czy kraju z którego pochodzicie?

Czy mieliście kontakt z jakimiś organizacjami wrogo nastawionymi do cudzoziemców?

- proszę opowiedzieć o tym zdarzeniu
- Jaka była reakcja otoczenia [czy ktoś pomógł, czy wręcz przeciwnie]
- [jeśli nie było takich doświadczeń to]: czy słyszeliście o istnieniu w Polsce takich organizacji, ugrupowań
 - Jakie to organizacje
 - Na czym polega ich działalność [czy tylko wrogie treści czy także agresywne działania, zachowania]

Za co przyznalibyście słoneczko [plusa, uśmiech], a za co chmurę [ponurą minę, minusa] [TABLICA]

Co Wam najbardziej przeszkadza, denerwuje w zachowaniu Polaków

Co najbardziej cenicie w Polakach

- **jak oceniają stosunek polityków do cudzoziemców**
 - czy w Polsce istnieją organizacje polityczne wrogo nastawione do cudzoziemców
 - jaki jest ich wpływ na opinię społeczną, rozwiązania prawne
- **jak o cudzoziemcach mówi się w mediach** [gazety, telewizja, radio]
 - co sądzą o takim przedstawianiu problemów
 - czy istnieje w Polsce, w myśleniu Polaków coś takiego jak stereotyp cudzoziemca
 - które cechy przypisywane cudzoziemcom Was cieszą, a które do was nie pasują, urażają, obrażają
- **czy w Polsce wszystkich cudzoziemców traktuje się tak samo**, czy są jacyś „lepsi” i „gorsi”
 - -od czego to zależy [kraj pochodzenia, zasobność finansowa, zajmowane stanowisko, wykonywana praca, inne]
- czy obserwują jakieś **zmiany w podejściu Polaków do cudzoziemców**, na przestrzeni swojego pobytu [kolejnych wizyt- na czym te zmiany polegają, czy jest lepiej czy gorzej]
- **Jak oceniają swoją decyzję o emigracji do Polski**
 - czy teraz podjęliby taką samą decyzję [czy zrezygnowali z emigracji, wybrali inny kraj, dlaczego]
 - czy zachęcają swoje rodziny, znajomych z kraju do emigracji do Polski [dlaczego tak/nie]
 - co zyskali, a co utracili w związku z emigracją
- **Co chcielibyście zmienić w:**
 - stosunku Polaków do cudzoziemców
 - stosunku Polskich instytucji do cudzoziemców

Zakończenie

ZAŁĄCZNIK NR 4 – Test niedokończonych zdań (Grupa W4 – uczniowie)

1. Polska kojarzy mi się...
2. Najbardziej podoba mi się w Polsce...
3. Najbardziej denerwujące w stosunku Polaków do cudzoziemców jest...
4. Gdybym mieszkał w innym kraju to...
5. Szkoła to...
6. Jeśli ktoś mówi źle o cudzoziemcach to...
7. Polacy często...
8. Polacy nigdy...
9. Stereotyp cudzoziemca dla Polaków to...
10. Cudzoziemiec w Polsce traktowany jest...

ZAŁĄCZNIK NR 5 – Upoważnienie ankietera przedstawiane respondentowi

Uniwersytet Warszawski / Warsaw University
Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych / Faculty of Journalism and Political Science

INSTYTUT POLITYKI SPOŁECZNEJ

INSTITUTE OF SOCIAL POLICY

00-046 Warszawa, ul. Nowy Świat 69, pok. 214, tel./fax: 0 (...) 22 826 66 62

Warszawa, dn. 8 maja 2003 r.

Niniejszym zaświadczam, że Pan(i)
legitymujący(a) się dowodem osobistym nr
jest członkiem Zespołu Badawczego działającego w ramach Piątego Ramowego Projektu
Badawczego Unii Europejskiej dotyczącego dyskryminacji.

Badania w Polsce prowadzone są przez Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu
Warszawskiego. Celem badań jest poznanie sytuacji cudzoziemców przebywających w Polsce
oraz przygotowanie zmian prawnych, organizacyjnych i instytucjonalnych służących
poprośzeniu sytuacji obcokrajowców w Polsce.

Z poważaniem

prof. dr hab. Jolanta Supińska
Koordynator Badań na terenie Polski

ZAŁĄCZNIK NR 6 – Wzór zaproszenia na zogniskowany wywiad grupowy

Uniwersytet Warszawski / Warsaw University
Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych / Faculty of Journalism and Political Science

INSTYTUT POLITYKI SPOŁECZNEJ

INSTITUTE OF SOCIAL POLICY

00-046 Warszawa, ul. Nowy Świat 69, pok. 214, tel./fax: 0 (...) 22 826 66 62

Szanowny Panie,

Dyskusja na temat sytuacji cudzoziemców w Polsce, w grupie, do której został Pan zaproszony, odbędzie się w dniu o godz. przy ul. Moliera 6 (przy Teatrze Wielkim, w siedzibie Instytutu Badania Rynku i Opinii SMG/KRC Poland).

Informacje uzyskane podczas badań pozostaną anonimowe i wykorzystane będą wyłącznie do celów naukowych. Każdy uczestnik za udział w dyskusji otrzyma wynagrodzenie 80 zł. Dyskusja potrwa ok. 2,5 - 3 godziny (zapewniamy napoje i poczęstunek).

Bardzo liczymy na Pana udział w badaniach.

Z poważaniem

prof. dr hab. Jolanta Supińska
Koordynator Badań na terenie Polski